

הרב אלישע ווישליצקי

תנועת אל-עמי

לדיוקהל ולעמוד על הנפש

הזבטים של אמונה וכוחות הנפש במגילת קהלת

הלמוד והכתיבה נעשו מתוך יוזמת המשפחה, מסירותה ורצונה הכן והאמיתי ויחד נקדיש את הכל לעילוי נשמתו של שילה הי"ד אשר רבים מפרקי הלמוד כאן היו חיים בתוכו ומהווים לכולנו אתגרים של המשכיות בעוז ובענוה קדימה.

ראשי פרקים

- א. "זאתנה לבי לדעת" - מתחת לשמש ומעליה
- ב. מינות או אמינות
- ג. שמחה עם פתיחות אמיתית
- ד. "יוסיף דעת - יוסיף מכאוב"
- ה. צמיחת היתרון היחסי
- ו. איילת השחר שבקע אורה
- ז. הראש והסוף - ומה שבאמצע
- ח. אמת במבחן
- ט. כשישראל נכנסים לצרה...
- י. לאסוף או להיקהל
- יא. מחיר יקר של אינטרסים
- יב. מרידה והפקרות
- יג. מימוש עצמי באמת
- יד. החכמה תחיה בעליה
- טו. להיות נקי מאנוכיות
- טז. השמח בחלקו
- יז. "אל תהי צדיק הרבה"
- יח. אל תרשע הרבה ואל תהי סכל
- יט. היושר לעומת החשבונות
- כ. תורת האיזון
- כא. "אם תחנה עלי מחנה - לא יירא לבי"

- כב. המאבק על האני, כאן ועכשיו
 כג. מאמץ ההתחברות והבחירה
 כד. לרצות ולהיות רצוי
 כה. לעשות חיים...
 כו. לעמוד על הנפש
 כז. המסכנות של החיצוניות
 כח. הכח האמיתי של מי שנשמע לעצמו
 כט. כלי קרב - עם ובלי משמעות
 ל. ימין ושמאל
 לא. מלאכותיות ותוצאותיה
 לב. ופורץ גדר ישכנו נחש
 לג. להנהיג בגבורה
 לד. והכסף יענה את הכל!
 לה. אמת אופטימית ואחראית
 לו. הקול נשמע בכל...

א. ואתנה לבי לדעת - מתחזק לשמש, ומעליה

המרוץ עם הזמן והרדיפה אחר הישגים, ממלאים לכאורה את עולמו של האדם, ובעידן המודרני נראה כי אין סוף להתפתחות, ליעילות, להישגיות, וליכולת האדם לשכלל ולפתח את העולם¹.

ביחס כמעט הפוך, עומד הזמן המועט שמשקיע האדם בחשבון פנימי - ערכי של כל ריצותיו והישגיו². בפרק זמן קצר זה, בולטים דבריה הנוקבים של מגילת קהלת, שביכולתם לפתוח את הלב ולישר את הדעת³ בדבר משמעות החיים, סתריהם וסדריהם כאחד.

דומה כי דמותו של קהלת בן דוד - אשר צומחת מתוך הלקחים שבמגילה, בכנותה ובצימאון שבה לדעת - סוללת בעבור הדורות כולם, ואולי במיוחד דורות אחרונים, את המסלול שבו יוכלו הלב והדעת לבחון מחדש את עצמיותם, כוונותיהם, סדרי העדיפויות ונקודות הבקרה והתיקון.

1. כפי שמתואר בדברים ח' ז-יח ובישעיהו ב' ה-ז.

2. הרחבה במס' בבא בתרא דף ע"ח בעניין "בואו חשבון".

3. ללא הפרדה מלאכותית בין הלב והדעת, שעלולה להיווצר מתוך רצון להישאר בנקודת המבט האישית-היחסית של כל אחד.

ליצירת המוכנות הנפשית לאותו בדק - בית יסודי, תורמים ביטויים שנוקט בהם קהלת בן דוד כשהוא לומד עד כמה "כל הדברים יגעים"⁴, ומתוך ניסיונו ועולמו שלו, הוא מעיד כי "אין כל חדש תחת השמש"⁵.

חוסר המנוחה והשלווה המעוררת, לא זו בלבד שנגרמים מתנאים חיצוניים, אלא גם אותו מבט שמתחת לשמש, הרואה רק את מה שמעל לפני השטח, מביא אף הוא למסקנה החפזה⁶ כי - "מענות לא יוכל לתקון וחסרון לא יוכל להימנות"⁷.

רק בהגיעו לשפל פסימי כזה, עשוי המבט להיפתח, הלב - להתעורר, והדעת - להתחדש⁸, לקראת כיוון של עומק ראייה פנימית, שהיא מעל לשמש, כפי לימודו של ר' יודן את הפסוק⁹ "מה יתרון לאדם בכל עמלו שיעמול תחת השמש", שפירש¹⁰: "תחת השמש - אין לו, למעלה מן השמש - יש לו".

ב. מינות או אמינות

אחד ההבדלים שבין המבט השטחי למבט הפנימי, ניכר ביותר בעת דיון חז"ל בעניין גניזת ספר קהלת¹¹. כאשר ביקשו חכמים לגונזו, אחת הסיבות שנזכרה קשורה היתה לדברי מינות¹². מושג זה של "דבר מינות" הנראה רווח יותר בתחום האמונות והדעות, מתפרש כאן, בדברי חז"ל בענייננו, כמתקשר לתפיסת חיים, לחושים ולמה שמעל החושים. אם נאמר בקהלת¹³: "שמח בחור בילדותך ויטיבך לבך בימי בחורותיך והלך בדרכי לבך ובמראה עיניך", הרי שחלילה "הותרה הרצועה ולית דין ולית דיין"¹⁴, וההפקרות נראית תוצאה בלתי נמנעת!

4. קהלת א' ח.

5. שם, שם, ט.

6. כמו שנאמר בתהילים קט"ז יא: "אני אמרתי בחפזי, כל האדם כוזב".

7. קהלת א' טו.

8. וכאן בא הביטוי שבכותרת: "ואתנה את לבי לדעת חכמה" בקהלת א' יז.

9. קהלת א' ג.

10. מדרש רבה ויקהל, פרשה כ"ח וקהלת פרשה א'.

11. וכן בהרחבה במסכת שבת דף ל'.

12. מדרש רבה קהלת, פרשה א' אות ד.

13. קהלת י"א ט

14. המשך המדרש, שם. ובדומה לכך גם במדרש רבה בראשית פרשה י"ב בעניין הדין והרחמים.

ויתירה מזאת - הדבר עומד לכאורה בסתירה גמורה לנאמר בתורת אלוקים חיים¹⁵:

"ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם"¹⁶. אם כך, המינות הזאת אינה רק בתחום ההגות האמונית, אלא בדרכי החיים ובבניית הקומה המוסרית של האישיות¹⁷. ורק כאשר אמר שלמה בהמשך לאותה הליכה, ו"דע כי על כל אלה יביאך האלוקים במשפט"¹⁸ אז - "אמרו: יפה אמר שלמה"¹⁹.

ומדוע יפה אמר, הרי המשפט יגיע רק בסוף, בעוד שההליכה עצמה תגרום לנזק קודם לכן? ואם ביאור העניין בא על מנת להרתיע, האם כך באמת רוצים חז"ל לחנכנו, על בסיס ההרתעה שבמשפט ותו לא?!

אלא כאשר נשוב לעיין בדברי התורה, נבין מדברי המפרשים²⁰, שאין התורה שוללת את ההליכה אחר הלב והעיניים אלא אומרת: "ולא תתורו".

היינו, התורה רוצה שלא נזייף, שלא נשבש את מהלך הלב ולא נשתעבד לסדרי העדיפויות החושניים²¹ אשר יוצרים הרגשה מלאכותית זמנית של סיפוק אישי, אבל בו זמנית מקלקלים כל חלקה טובה של עולם עצמי מוסרי. כך ממילא אין האדם מברר את אמינותו הפנימית - ערכית, ואינו מגלה אותה בפועל²².

ג. שמחה עם פתיחות אמיתית

אחד ממבחני האמינות הפנימית נמצא אף הוא במגילת קהלת, באותו ציר של צורך ראשוני בגניזה, ופתרונו - בתוך תוכו של המבט האמוני המתחדש במהלכה של המגילה.

15. במדבר ט"ז - סוף פרשת "שלח לך".

16. סתירה זאת מופיעה במדרש רבה-קהלת, בהמשך לדברים הנ"ל.

17. כמו התקנות המתוארות במשנה, סוף פרק ט' במסכת ברכות.

18. המשך הפסוק בקהלת י"א טו.

19. המדרש מקהלת פרשה א' ד, שחלקו הראשון הובא לעיל.

20. הנצי"ב ב"העמק דבר" לבמדבר ט"ו והמלבי"ם שם בפירוש. דברי חז"ל במדרש ספרי שם.

21. הרחבה בפירוש אבן עזרא לשמות כ' בעניין "לא תחמד".

22. עוד על כך ב"אורות התשובה" ט"ו.

סתירה נוספת עולה בדברי בן דוד על השמחה. בתחילת הבריור המעגלי, לאחר²³ שאמר בלבו שילך לנסך בשמחה, ויעלוז וישחק כרצונו, הגיע למרות זאת למסקנה²⁴: "לשחוק אמרתי מהולל ולשמחה מה זו עושה". הנה כי כן, הבין קהלת כי הגבול בין שחוק להוללות דק מדי, כי "לפתח חטאת רובץ"²⁵, ואם כך מדוע יש לשמוח, הרי הנפילות מראות בעליל לאן מביאה שמחת ההוללות.

אבל הבנה זאת אינה עולה בקנה אחד עם האמור בהמשך לאותה מגילה - "ושבחתי אני את השמחה"²⁶.

שוב אפוא סתירה פנימית לכאורה בתוך אותה מגילה. ואם אמנם חפצי לב ודעת ישרים אנו, אזי היכן העקביות, היכן השיטתיות, היכן הרצף ההגיוני?²⁷

בגלל סתירה זו - ביקשו חכמים לגנוז את קהלת²⁸.

הפתרון, אף הוא טמון בתוך תוכם של הדברים, במבט יותר פנימי, שלא רק מיישב את הסתירה ואת ה"צורך" בגניזה, אלא פורש תמונה שלמה, שהיא משיבת נפש²⁹ ומיישרת לב ודעת:

"כאן בשמחה של מצוה, וכאן בשמחה שאיננה של מצוה"³⁰.

הבתנה זו, חלק מתורת-חיים היא. אין היא מתחילה ואיננה מסתיימת בהבדלים חיצוניים - מסגרתיים, של מה אדם עושה, איך ומתי.

למשל היושב בסעודת חג, ומקיים "ושמחת בחגך"³¹ עם בני ביתו ולכאורה פועל "במסגרת" של מצווה, אך באותה עת נועל דלתות חצרו ואוטס חדרי לבבו מפני

23. אמנם בקהלת ניכר כי "אין חכם כבעל נסיון" - אבל מכוח לקחיו, אפשר ל"התייעל" ולהסיק מסקנות גם לא אחרי הניסיון אלא לפניו.

24. קהלת ב' ב.

25. בראשית ד' ז. ועוד בספר העיקרים לר"י אלבו, ג' טו.

26. קהלת ח' טו.

27. וההישארות לעתים ב"גובה הנמוך" של מישור הסתירות, יש בה לפעמים מן החיפוי על הצורך בפתרון מעמיק שגם תובע שינוי מהאדם.

28. על-פי מסכת שבת דף ל'.

29. מדרש "שוחר טוב" תהלים י"ט: "תורת ה' תמימה משיבת נפש".

30. המשך הסוגיא בשבת, שם.

31. דברים ט"ו. ומסכת פסחים ק"ט.

צרתם של אחרים. שמחתו מוגדרת לפי רמב"ם כ"שמחת כריסו"³² ועליה נדרשים דברי הנביא³³: "כלחם אונים להם, כל אוכליו יטמאו כי לחמם לנפשם".

ד. יוסיף דעת - יוסיף מכאוב

פתיחות אמיתית צריכה לבוא אפוא, על-פי מבטו המפוכח של קהלת, יחד עם הרצון להגיע לשמחה של מצווה, לשמחה שהיא התחדשות הנפש³⁴ הפתוחה לקלוט שפע חיובי³⁵, להפנימו ולשתף בו גם אחרים, על-פי העוז והענווה כאחד³⁶.

אין זאת ה"פתיחות" המוכרזת כיום השכם והערב, שסימנה עלול להיות "שמחת כריסו", אלא פתיחות כלפי מעלה³⁷, ומתוך כך כלפי הזולת³⁸.

אולי יש בהגדרה זאת, מבט נוסף על משוואה פנימית שעורך בן דוד ואשר עשויה להיות ראש חץ לחיים שלנו - של תמצית ההתמודדות המוסרית של האדם. במשוואה זאת נאמר³⁹: "כי ברב חכמה רב כעס ויוסיף דעת יוסיף מכאוב".

העמידה מרחוק, כאילו הדעת עוסקת רק במה שמחוץ לנו, באחר, בזולת, במאורע; בהבנות של נתונים ומערכות אשר איננו קשורים אליהם, עמידה פסיבית זו יש בר כדי לשחוק ולחסום את התביעה הפנימית של האדם מעצמו⁴⁰. ועוד, נוסף לכך את העצלות, את הפינוק, את השעבוד לשטחיות ערכית ודלות אמונית, ללא תזוזר פנימית וללא חינוך עצמי⁴¹.

ובאות חכמתו של קהלת וטהרת לבו, ואומרות לנו, אדרבה, "יוסיף דעת יוסיף מכאוב", לאמור - הדעת צריכה להיות במובנה החי, הפעיל, המפנים המחבר את

32. רמב"ם הל' יום טוב פ"ו.

33. הושע ו' יד-יח.

34. כמו המבואר במלכים א' ג', טו ובמפרשים שם בעניין "קחו לי נגן... ותהיה עליו יד ה'". וכן בהמשך הסוגיא הנ"ל בשבת דף ל'.

35. על כך במוסר אביך ב' ב - על "בשמחה ובטוב לבב".

36. שם במידות הראי"ה "גאווה - ענוה".

37. כמו התחברות של דבקות - דברים ד' - ועל מה נאמר: "חיים כולכם היום".

38. "שערי יושר", הקדמה בעניין ה"אני".

39. קהלת א' יח.

40. שלא כמו הצופה ב"אדרת אמונה" למו"ר הרב עוזי קלכהיים זצ"ל עמ' 256 - 260.

41. הרחבה על כך ב"נר למאור", 274 - 275, דברי מו"ר הרב מצ נריה זצ"ל על פרשיות השבוע בהוצאת המכון התורני "אור עציון" תשס"א.

האמת לחיים⁴², התובע באופן חיובי את היישום, את הכנות, את העמידה בניסיון⁴³. ולכן דעת כזאת מוסיפה מכאוב, מגדילה פערים⁴⁴, ומרבה התמודדות פנימית מפרכת. אבל העמל שמעל לשמש⁴⁵ הוא חיובי - הוא העמל בנשמה ובתוכן של העולם, והוא כוח היצירה הערכי שנטע אלקים באדם⁴⁶, ולכן למרות המכאוב ואולי דווקא בגללו - ימשיך האדם ביתר שאת⁴⁷ להוסיף דעה בריאה ואמיתית כזאת.

ה. צמיחת היתרון היוזסי

התפתחות מהותית נוספת בציר ההתפכחות, והמעבר אל המבט שמעל השמש - מהווה את היתרון של החכמה על הסכלות.

קהלת מבהיר שוב כי⁴⁸ "אין יתרון תחת השמש", ובכל עמלו ובמעשי ידיו עדיין חסרה הנשמה ולכן, בינתיים, הכל הבל⁴⁹. אך מכאן פונה הוא להפקת לקח מיוחד - אל הצורך בענווה גדולה⁵⁰ על מנת להבין את דרכי ה' וסודות הנהגתו בעולם⁵¹. ענווה זו עומדת במקום הגאווה, החשיבות העצמית המנופחת, שאיננה מתחברת עם התגלות התכנית האלקית; וכלפי גאווה זאת אומרת חכמה שלמה⁵²: "כי מה האדם שיבוא אחרי המלך את אשר כבר עשוהו"⁵³.

42. בחינת דברי האב לבנו - "דע את אלקי אביך ועבדהו" דברי הימים-א כ"ז.

43. כמו בתהילים י"א בעניין המבחן, ומדרש רבה בכל פרשה ל"ב.

44. ומי שאינו מודה בהם, אולי מנסה להתחמק מאותה הפגיעה.

45. מדרש רבה קהלת, א' ב.

46. הרחבה בסנהדרין צ"ט ע"ב, בעניין העמל.

47. עוד על כך ב"עמוד האמת" לרמ"מ מקוצק.

48. קהלת ב' יא.

49. לא כמסקנה אלא כנקודת אמת המצריכה בירור נוקב של האנושות מול עצמה.

50. כמו בדברי אברהם אבינו, בראשית י"ח כז: "ואנכי עפר ואפר", ומתוך שהוא כלי לגלוי רצון ה', הוא ממשיך שם בתפילתו.

51. הרחבה בפירוש מהרש"א לברכות י"ז, ד"ה: "גמור בכל לבך".

52. קהלת ב' יב.

53. עוד על כך במדרש רבה שמות, סוף פרק ה' בעניין "למה הרעות" וביאורו בפירוש חת"ם סופר לתחילת פרק ו' בספר שמות.

אם אכן באים דברי קהלת ומרוממים את המבט האנושי⁵⁴ מעל לצרות-האופק האנוכית, אל התמונה הכוללת של רצון מי שאמר והיה העולם, או-אז מובן מדוע דווקא כאן רואה שלמה "שיש יתרון לחכמה מן הסכלות"⁵⁵.

ה"אני" שבראשית הפסוק, הוא אותו מפגש בין "אם אין אני לי מי לי" לבין "כשאני לעצמי מה אני"⁵⁶. הוא המקום הפנימי שבו מתברר הייחוד של האדם, עוצמת הפרטיות, החביבות של "אדם שנברא בצלם אלקים"⁵⁷. אבל רק בשעה ש"לא אני לעצמי" - שאין ניתוק בין האדם לבין מקורו המוחלט, האלוקי, כאשר אדם מחובר כראוי לשורש המציאות שלו. רק במצב שאנו חשים ש"לא אנחנו", אז נוכל להבין ולהפנים את "לו אנחנו"⁵⁸, ונהיה בבחינת מודים על האמת, ודוברים אמת בלבנו⁵⁹.

בהגיע תורה של החכמה היחסית להיפתח לחיבור אמיתי עם החכמה המוחלטת, אז, אומר קהלת, יש יתרון לחכמה מן הסכלות.

אין כאן רק השוואה בין שני מושגים העומדים זה לעומת זה, אלא השתלשלות של פועל יוצא מן ומתוך, בבחינת צמיחת הברור של החכמה האמיתית מתוך החלקיות האנושית ובסריותה⁶⁰.

לא אפסות רוצה קהלת ללמדנו⁶¹, אלא הכרה אמיתית של מקור החכמה, נביעתה וזרימתה, והבנת חלקנו, כוחנו ותפקידנו כבסיס⁶² ליכולת ההתחברות אל החכמה האמיתית.

54. כמו בשירת חנה ובתפילתה - שמואל-א א'.

55. קהלת ב' יג.

56. פרקי אבות א' יג.

57. דברי ר' עקיבא, אבות ג' משנה יז.

58. פירוש "שפת אמת" לפרשת שופטים תרל"ח ד"ה "שופטים", בהגדרת חודש "אגול" לאור העיון בתהילים ק', מזמור ההודיה.

59. הרחבה ב"תנא דבי אליהו" פרק כ"א ופירושו ב"עולת ראייה" א' קא-קב.

60. מעין העקרון בשבת ל', בעניין הסתירות שבקהלת.

61. כמו במסכת גיטין מ"ג, על-פי נבואת ישעיהו בפרק ג' בעניין "המכשלה הזאת תחת ידך".

62. וכן במס' נדרים ל"ח - בהשראת השכינה רק על חכם, עשיר ועניו.

1. איילת השחר שבקע אורה

הוא הדין והוא הטעם בבחינת היחס שבין האור לחושך. יחס זה מופיע באותו פסוק אחרי טהרת ה"אני" וראייתו, ואחרי צמיחת יתרון החכמה השלמה מתוך הבנת החלקיות האנושית. אם כך, יתכן שקהלת ממשיך באותו כיוון לחזק את יכולת הסיכום האנושית בשאלה - מה בעצם רואים?

כי החושך מכסה את הארץ⁶³, ומטושטשים בו העצמים, ואין האדם יודע מה קיים, ולאן הכל הולך. אבל, דווקא מתוך העדר זה, צומח האור. דווקא במקום שבו נגמרת יכולתו של האדם להבין וליצור, והוא חש במבוי סתום ובכיסוי הגדול, רק אז הוא עשוי להיפתח למבט היותר אמיתי⁶⁴. דווקא כאן הוא נפתח לדעה היותר משתלמת, ללב היותר נקי, ולהבין את האור, את הענפים הצומחים ממקור החיים, שהוא המחייה האלו-קי המקיים את כל החפצים ומכוונם אל יעדיהם⁶⁵.

ובעולם הזה, המעלים את האמת המוחלטת ומצמיח את בירורה ואת גילוייה מתוך הארץ⁶⁶, מתוך המקומות הנמוכים והמוגבלים, אין בו, בעולם זה, אור אלא זה היוצא מתוך החושך⁶⁷. ולכן גם כאן עסק בן דוד "ביתרון האור מן החושך", שמתוך ההעדר יתגלה התיקון הגדול.

כפי שאמר הנביא⁶⁸ על ישיבתו בחושך, "ה' אור לי", ואילו לא נפלתי לא קמתי⁶⁹. "ומתוך הרוגז - רחמים, ומתוך הכעס - רצון"⁷⁰.

כאותם שני התנאים שהיו מהלכים בבקעת ארבל, וראו איילת השחר שבקע אורה⁷¹. ומתוך המצב של "אור וחושך שמשמשים בערבוביא"⁷², הבינו כי המצב הטבעי באותה שעה מאוחרת-מוקדמת הוא מצב של סוף החשכה, שמתוכה בוקע

63. ישעיהו ס' ב.

64. ובדומה לכך, דברי רמב"ם ב"מורה נבוכים" ב' טז.

65. וגבורת האמונה היא להתחבר לאותה תכנית שלמה אע"פ שלא קל לזהות את יעדיה, קיומה והתפתחותה.

66. מדרש רבה בראשית פרשה ח' על-פי תהילים פ"ד בעניין "אמת מארץ תצמח".

67. בהקדמת ה"זוהר" לספר שמות, ובהרחבת פרושו של ר' צדוק מלובלין ב"פרי צדיק" שם.

68. מיכה ז' ג-ח.

69. "שערי תשובה" לרבינו יונה, ב'.

70. "ילקוט שמעוני", שם.

71. תלמוד ירושלמי ברכות א' ה.

72. עקבי הצאן עמ' קי, מאמר "הדור".

האור המתחיל להתגלות⁷³. ו"כך היא גאולתם של ישראל"⁷⁴, למי שרוצה להתבונן בתהליך התחייה בענווה, בסבלנות, באמון ובעין טובה⁷⁵, ולא בחיפזון הישגי, אפילו יהא זה מתוך אידיאליזם במישור הלאומי והרוחני.

ז. הראש והסוף – ומה שבאמצע

האור הבוקע מתוך החושך, והאמת הכוללת אשר מתבררת מתוך ההתפכחות מן התפיסה החלקית – מובילים לשלב הבא הסמוך והנבנה ברציפות⁷⁶ – "החכם עיניו בראשו והכסיל בחושך הולך..."

מדוע זוהי אחת מההבחנות היסודיות בין החכמה לכסילות?

וכי עיני הכסיל נמצאות ברגליו לא בראשו⁷⁷!

מהי משמעות ההבדל ברצף של הפסוקים הקודמים?

בתורה שבעל-פה, מלמדים אותנו חז"ל על צמיחתו של מרכיב נוסף בירור האמת – "אמר רבי אבא מרי, החכם עד שהוא בראשו של דבר, הוא יודע מה בסופו"⁷⁸.

לאמור, אין ההבדל שבין חכמה לכסילות מסתכם במיקום הגופני כביכול של ראש לעומת רגליים, אלא ביחס שבין ראשית דבר לאחריתו. וכדברי המפרש⁷⁹: "החכם, עד שהוא בראשו של דבר, בראשיתו מבחין מה יהיה בסופו אם טוב אם רע, כדתנן: איזהו חכם הריאה את הנולד"⁸⁰.

לפי מהלך זה מובן, שההליכה בחושך היא בגלל חוסר ההבחנה מה יהיה בסוף⁸¹.

החכמה האמיתית, איננה עוסקת בחיזוי התוצאות, אדרבה, כבר הזהירה התורה והדריכה אותנו: "תמים תהיה עם ה' אלקיך"⁸². תמימות זו אינה מצביעה חלילה

73. הירושלמי מביא שם את הפסוק הנ"ל בספר מיכה.

74. המשך הסוגיא שם בירושלמי.

75. כמו סיום פרק ק"ז בתהילים.

76. קהלת ב' יד, מיד לאחר הפסוק העוסק ביתרון החכמה מן הסכלות וביתרון האור מן החושך.

77. כשאלתו של ר' מאיר בתלמוד ירושלמי סוטה ח' י.

78. המשך הסוגיא בירושלמי שם.

79. פירוש "קרוב העדה" שם.

80. מס' תמיד דף ל"ב.

81. המשך פירוש "קרוב העדה" בירושלמי, שם.

82. דברים יח' יב-טו.

על חוסר בירור ושטחיות, אלא להפך, על עומק והבנת סודות פנימיים⁸³. אין עיסוק בתחזית על פי המבט האנושי⁸⁴, אלא רק על-פי נבואה שבה הודיע אלוקים את אשר עלינו לדעת, ורק על פיה נתבונן בעתיד⁸⁵. אולם ראיית הנולד, היא בעצם ראיית המטרה - הצד הערכי-הפנימי של התפתחות המציאות⁸⁶, וחיבורה עם נקודת הראשית⁸⁷.

רק אז יכול האדם להתמודד כראוי עם תהליך הצמיחה ומאפייניו, כפי שעשתה רבקה אמנו בבירור עוצמתה הפנימית ויכולתה להתמודד כראוי, כאשר הלכה לדרוש את ה'⁸⁸ לדעת מה היא בסופה⁸⁹.

כאשר יודעים "מנין ולאין", אפשר להתמודד עם "האיך"⁹⁰.

היכולת לחבר בין הראשית לבין התכלית, ולהניע⁹¹ את כל האמצעים ומה שבאמצע, לאור אותה רוח גדולה של מטרה מוסרית - היא היא אותה יכולת של החכמה, של בקשת האמת הכוללת, ולא של החיפוש האנוכי, צר האופקים וקטן הממדים המשתעבד רק לעכשוויות⁹² ומתגמד לפיה.

ח. אמת במבחן

על-פי אותו עקרון כולל, ממשיכים חז"ל לבאר גם אחד ממבחניה הנוקבים של האמת, באמצעות הארותיה של מגילת קהלת.

83. על-פי מסכת נדרים דף ל"ב.

84. הרחבה בפירוש ספורנו לדברים שם. ורשב"ם לדברים י"ג.

85. כמו האמור בשבת ל"א על "צפית לישועה" עם פירוש רש"י ור"ן שם.

86. וכן בצמיחת הגאולה כדימוי הלידה, ישעיהו ס"ו.

87. לא המטרה מעוותת את האמצעים אלא מקדשת ומרוממת את העסוק ב"תכל'ס" לאור התכלית.

88. בראשית כ"ה כב.

89. פירוש רש"י שם.

90. הרחבה ב"ימי זכרון" עמ' 17 - 18 ועמ' 97 - 100 שם.

91. כי חלק מהחכמה האמיתית קשור באופן מהותי ל"גדול תלמוד שמביא לידי מעשה" - בבא קמא י"ז.

92. והביטוי "ואם לא עכשיו אימתי" נאמר רק אחרי "כשאני לעצמי מה אני" ולא כראש וראשון לעולם הערכים.

"החכם עיניו בראשו זה אברהם אבינו. והכסיל בחושך הולך - זה נמרוד"⁹³. הבדל זה קשור בדברי המגילה עצמה שאמרה מיד בסמוך⁹⁴: "כי אין זכרון לחכם עם הכסיל לעולם".

חכמינו מרחיבים כאן את אופק החכמה, הדעת והלב, עד לכדי ראיית ההבדל שבין אברהם אבינו לנמרוד.

זה האחרון, שליט ועריץ, גיבור ונערץ, עובד אלילים הרואה באש ובכבשן את מקור העוצמה בעולם, ומשועבד להם⁹⁵.

מולו עומד אברהם, המשוטט בדעתו⁹⁶, וצומח מתוך בירור האמת להכיר ב"אדון הבירה" מלך חי העולמים⁹⁷. הוא מוכן להפיל עצמו לכבשן האש במבחן האמת והאמונה, לפי דרישת אותו מורד אשר בגאוותו לא העלה על דעתו, כי הוודאות של אברהם אבינו באמת הכוללת, תיתן בו את הכוח לעמוד גם במבחן זה של מוכנות להקרבה⁹⁸. הן היא היא האמונה בהתגלמותה במי שאמר והיה העולם, שאיננה רק הגות חיזונית, אלא היא עצם החיים, כדברי הנביא⁹⁹ שהעמיד הכל באחת: "יצדיק באמונתו יחיה"¹⁰⁰.

ושתי הדמויות האלו, האמיתית מול השקרית, אינן נזכרות יחדיו, וסופה של האמת להתברר ולנצח גם כפי הבירור שבהמשך המדרש¹⁰¹: "למה מסרתי נפשי על קדושת שמו של הקב"ה", ותשובתה הפנימית לשאלה - וחזרתי ואמרתי: " אין אלוה כמוהו בעליונים ובתחתונים"¹⁰².

93. במדרש רבה, קהלת פרשה ב' אות טז - כאשר תחילתו כמו הירושלמי הנ"ל, והמשכו כמצוטט בס' שלפנינו.

94. קהלת ב' טז.

95. על-פי מדרש רבה לבראשית י' ח-ט.

96. דברי רמב"ם, הלכות עכו"ם פרק א' ה"א.

97. על-פי מדרש רבה לבראשית פרשה ל"ט א.

98. מורה נבוכים ב' כט.

99. חבוקק ב'.

100. על-פי מסכת מכות דף כ"ד.

101. מדרש רבה קהלת, שם.

102. עוד על הקשר בין האמונה באמת למסירות אליה - במדרש ספרי דברים י"א יג "לאהבה את ה' אלהיכם ולעבדו בכל לבבכם ובכל נפשכם", והבאת הפסוקים מדיניאל, שם.

ט. כְּשִׂיִּשְׂרָאֵל נִכְנָסִין לְיַדֵּי צָרָה...

יסוד זה של עמידת האמת במבחן הקושי והמסירות, מתברר גם בהיבטים לאומיים, שבהם עוסק אותו מדרש בהמשך.

"כיון שישראל נכנסים לידי צרה, הם אומרים -
'זכור לאברהם ליצחק ולישראל עבדיך'¹⁰³..."

זכירה זו איננה שיחזור טכני של העבר או שימוש בזכויות של אחרים, אלא היא ביטויים חיים של שורש המסירות שהתגלו אצל אברהם אבינו ובניו אחריו, מתוך האמונה הגדולה שבה האמינו. לאורה של אמת זאת, ניטעה בעצמיותם אותה מוכנות למסירות-נפש¹⁰⁴, כאשר התברכו האבות וזרעם¹⁰⁵.

מתוך כל מה שצמח מן האמת האמונית והנפשית של האבות, מתברר אפוא, שהקשיים הם בעצם רק מנוף לצמיחה גדולה יותר של בירור האמת, טהרתה, הפנמתה ויישומה¹⁰⁶.

תעצומות הנפש שמתגלות בישראל דווקא בשעת מבחן¹⁰⁷, מסתבר שהן חלק מבירורה של האמת, ודווקא הביטוי "עבדיך" האמור לעיל, מעיד על כך במיוחד. אין בביטוי זה כניעה של ביטול, אלא דווקא התגלמות של שליחות¹⁰⁸ הנותנת כוחות, קובעת משימות, מגדירה יעדים, מניעה את דרך הצמיחה, את עוצמתה ואת טהרתה¹⁰⁹ ומעמידה את האדם במלוא חירותו הפנימית¹¹⁰ כדינור להופעת האמת הגדולה - דרכו ודרך כוחות החיים שלו.

103. שמות ל"ב - בתפילת משה רבנו לאחר חטא העגל.

104. על-פי פירוש הנצי"ב ב"העמק דבר", בראשית כ"ב יז.

105. גם אם לעתים מופנית המסירות לכוונים אחרים, בגלל שגגת המחשבה ותרגום לקוי.

106. מעין דברי "שם משמואל", פרשת ויצא עמ' שמ"ט-ש"ס שנת תר"פ.

107. כמו בשמות א', לעניין "כאשר יענו אותו" - ותיאור הגמרא בסוטה יא ע"ב.

108. מעין דברי נחמיה בסוף פרק א'.

109. כמו המבואר בדברי ימיה של מרים הנביאה על-פי הגמרא בסוטה שם, ובמדרש "שוחר טוב"

משלי ל"א - "חגרה בעז מתניה" על-פי ירושלמי קדושין א' א.

110. ולכן רוצעים את אוזנו של מי שמסרב להשתחרר - בגלל הפסוק "כי לי בני ישראל עבדים", ויקרא כ"ה.

רק אמת אנוכית, עכשווית, קצרת רוח ודלת מטרות ערכיות, עלילה לגרום לתשישות, למרירות ולחוסר אונים¹¹¹ שהן עצמן תגובות המחריפות את אי-היכולת להתמודד כראוי ולנצח¹¹².

לעתים, תגענה החולשות עד כדי שנאת החיים¹¹³, עד ייאוש וחידלון, ולא בכדי נזכרות תופעות אלו בהמשך אותם פסוקים¹¹⁴ באותה מגילת בירור האמת של האדם והעולם.

1. לאסוף או להזיקהל

לעומת הכשל הנפשי והמוסרי של הכסילות, צומחת במדרגה נוספת דמותם של אלו אשר מתוך ענווה מבררים את חכמת האמת באיכותה המלאה, ומנסים לחיות על פיה. מדרגה זאת מתבהרת בהקבלה הבאה¹¹⁵:

"כי לאדם שטוב לפניו נתן חכמה ודעת ושמחה, ולחוטא נתן עניין לאסוף ולכנוס, לתת לטוב לפני האלקים גם זה הבל ורעות רוח".

החכמה והדעת במובנן השלם והטהור קשורות אפוא לשמחה¹¹⁶, להתחדשות הכוחות המבטאים שמחה ערכית ולא של הוללות, כפי שהתברר לעיל¹¹⁷.

ולמי ניתנות כל אלו?

"לאדם שטוב לפניו", היינו למי שהקב"ה רוצה בו, וחפץ לגלות את איכותו ולהוציאה לפועל¹¹⁸. לאדם כזה שיש לו שליחות ויעד, שהוא טוב לפני הבורא, ממילא הוא שמח בחלקו¹¹⁹, רענן, ורוצה לנוע קדימה.

לעומת זאת, מי שאוסף וכונס - הוא הנקרא "חוטא", הכיצד?¹²⁰

111. מעין נפילת רוחו של קין - שהיה צריך לומר לו: "למה נפלו פניך".

112. הרחבה, פירוש "שם משמאל" לפרשת זכור.

113. כמו בבראשית כ"ה ל-לד.

114. קהלת ב' יז-כה.

115. קהלת ב' כו.

116. ואדרבה, סיבת ההידרדרית הרוחנית כפי שמבואר בדברים כ"ח - "תחת אשר לא עבדת את ה' בשמחה ובטוב לבב".

117. לעיל בסע' ג.

118. זאת ההתחברות האמיתית, לא זו ש'אני' הוא קנה המידה, אלא מתי ה'אני' יקלוט כראוי את רצון ה' ממש.

119. פרקי אבות ד' א.

120. הרי 'ואספת דגנך', זו מצוה - ברכות ל"ו, וחג האסיף, הוא חג הסוכות - חג לה'.

אלא הוסיפה כאן המגילה את ה"עניין" של לאסוף ולכנוס, כלומר - את הדאגה¹²¹, את הבהלה להון¹²², את הרצון הסוחף של רדיפת העולם הזה¹²³ ללא בקרה מוסרית להשיג, לרכוש, להתנפח. ובהכללה - "עניין לאסוף".

אבל, גם אם מגלגלים חובה על-ידי חייב¹²⁴, אין העולם הפקר, ו"אין לך דבר שאין לו שעה"¹²⁵, והכל נכלל יחד כדי "לתת לטוב לפני האלקים"¹²⁶, כאשר "בדרך שאדם רוצה לילך בה מוליכים אותו"¹²⁷ והוא כבלעם¹²⁸ אשר הפך להיות כלי בידי רצון ה' לברך את ישראל.

לעומת האיסוף, שבהקשר זה הוא ביטוי לדאגה מיותרת, לרכושנות ולשעבוד לחומר, באה מגילת קהלת - המבררת את המשמעות הערכית-פנימית של החיים - וקוראת בעצם מהלך דבריה את הקריאה הציבורית¹²⁹ של מעמד הקהל¹³⁰. מעמד בו חוזרת וניעורה חווית מעמד הר סיני¹³¹, שהיא, לאמיתו-של-דבר, חווית גילוי הנקודה הפנימית של ישראל¹³², זהותם¹³³ ותעודתם¹³⁴.

שכן, למרות כל השחיקה, השכחה והעיסוק בחיי היום, הנה דווקא בחג האסוף, במוצאי שנת השמיטה, נקהלים יחד כל ישראל מחדש, ובעצם ההיקהלות נעשים חברים בירושלים¹³⁵, נפתחים זה לזה באהבה ונטהרים לחיבור אמיתי עם יראת ה' ואהבתו¹³⁶.

121. רש"י קהלת שם.

122. על-פי רמב"ם הל' דעות סוף פרק ב'.

123. ב"מצודת דוד", קהלת שם.

124. על-פי מסכת בבא בתרא ק"כ.

125. פרקי אבות ד' ג ופירוש ר"י יעבץ שם.

126. המשכו של הפסוק הנ"ל בקהלת ב' כו.

127. מכות י' ע"ב - דברי רב הונא.

128. במדבר כ"ב יד-כג.

129. ואולי לא בכדי יש שיתוף השם בין המעמד הזה לבין שמה של המגילה שנקראת בחג הסוכות.

130. דברים ל"א י-ג.

131. על-פי פירוש מלבי"ם, שם.

132. בבחינת ה"ברכה בתורה תחילה" - על-פי נדרים פ"א ע"א, ובבא מציעא פ"ה ע"א - ש"בחר בנו מכל העמים" ומתוך כך "נתן לנו את תורתו".

133. הרחבה ב"אמונות ודעות" לרס"ג, מאמר שלישי סע' ז בהקשר להוכחה מירמיהו ל"א.

134. על-פי דברים ד' בעניין "השמר לך ושמור נפשך מאד" וכן שם ב"נשמרתם מאוד לנפשותיכם".

135. ירושלמי בבא קמא פרק ז' - "ירושלים שעושה את כל ישראל חברים".

136. אשר על כן מצווים להביא גם הטף לאותו מעמד עם עוצמת חווית הברית המחודשת בין ה' לישראל.

מגילת קהלת היא שמבהירה אפוא מדוע החכמה האמיתית, שמיישרת את הלב ומטהרת את הרצון, עומדת במבחן ומתרוממת מתוך כאב וקושי¹³⁷; ומסדרת בסדרי עדיפות נכונים את היחס לכשרונות האנושיים, לרכוש, למעמד, ולכוחות היצירה, וכן את הרמה רוחנית-מוסרית של אותו איסוף שאליו צריך לשאוף ולהגיע.

ולכן בסופו של פרק ב' נזכר הביטוי: "גם זה הבל ורעות רוח"¹³⁸ ללמדנו, כי במבט יותר רחב, עשוי האדם להתפכח מאשליית הכוחניות והרכושנות¹³⁹, ולמצות עד תום את עמלו החיובי, אשר לשמו נולד ובו ישמח, ועמו יתחדש לבירור אמיתי של חייו, תכניהם ויעדיהם, הן כיחיד, הן כמשפחה והן כאומה שלמה¹⁴⁰. במהלך כזה, יש ערך אמיתי גם לעיתו, לא על-פי לוחות-זמנים הנוצרים באופן מלאכותי ומקרי, אלא לגילוי עולם ערכים שלם שבו נאמר בהמשך המגילה¹⁴¹: "את הכל עשה יפה בעתו" כאשר הרוחב והעומק של "את הכל" כבר התפרט באותו פרק¹⁴².

יא. מחיר יקר של אינטרסים

אחד מהבירורים היותר נוקבים שעורכת מגילת קהלת עם האדם המודרני, קשור לתוצאות המרות של התחרות שאין לה גבולות ואין לה בקרה. יש בה הפרטה ועוד הפרטה, אך הטוהר עלול להיות ממנה והלאה.

כך, אחרי ההבחנה¹⁴³ בין "מותר האדם מן הבהמה אין כי הכל הבל" לבין "רוח בני האדם העולה היא למעלה"¹⁴⁴ נאמר:

"ושבתי אני ואראה את כל העשוקים אשר נעשים תחת השמש, והנה ימעת העשוקים ואין להם מנחם, ומיד עושקיהם כח ואין להם מנחם".

בעולם של כוחניות והישגיות, מצטברים נזקי קביעת נורמות ההתנהגות הציבורית והחברתית על-פי מפתח של בעלי אינטרסים¹⁴⁵.

137. כפי שהתברר לעיל בסעיפים ז - ט.

138. קהלת ב' כו.

139. כמו המבואר בצפניה א' ו-ב'.

140. הרחבה בפירוש "תעלומות חכמה" לקהלת ב' כד - כו.

141. קהלת ג' יא.

142. שם, פס' א - ח.

143. קהלת ג' יט-כא.

144. בתפילת השחר, לפני פסוקים של זמר ושבחה - "לבד הנשמה הטהורה".

145. מעין התיאור בנבואת ירמיהו בפרק ה' ונבואת זכריה פרק ז'.

דווקא בשעת תביעתה הגדולה של המגילה להליכה נאמנה בעקבות חכמה של אמת וטהרה¹⁴⁶, יש צורך חיוני להדגיש את חומרת העושה¹⁴⁷, ואת העובדה כי הוא נעשה "תחת השמש"¹⁴⁸, בגלל המבט האנוכי, העכשווי, העוסק כל הזמן ב"אני" וברוחיו החומרניים גרידא.

אי אפשר להשאיר את החכמה וההגות במישור העיוני והשכלי, ולנתק אותן ממערכת החיים היום-יומית¹⁴⁹.

ניתוק זה נוח אולי לעושים, ויוצר אווירה שהדברים כביכול אינם זדוניים. אבל דמעת העשוקים איננה נותנת מנוח, ומעידה כאלף עדים על הצורך בתיקון החברה וביישור החיים על פי הצדק האלקי¹⁵⁰.

מכאן, אך טבעי הדבר "לאחוז את השור בקרניו", ולבקר באומץ ובנחישות את "קנאת איש מרעהו", המהווה "את כל-עמל ואת כל-כשרון המעשה"¹⁵¹.

אמנם שוב, כמו בהבחנה שבין ה"הקהל" מול ה"אסיף"¹⁵², גם כאן אם ישתמש האדם בכיוון הנכון באותה מערכת של יצירה וימלא בכך את תפקידו של "לשבת יצרה"¹⁵³ או-אז יתברר עד היכן מגיע "וירא אלקים את כל אשר עשה"¹⁵⁴ והנה טוב מאוד¹⁵⁵. ויצר הרע, הריהו טוב מאוד, אם אדם משתמש בחומר למטרות ערכיות-אמיתיות.

אך כאשר נשארות התחרותיות והקנאה ברמה הנמוכה והירודה, חוזרים אנו לכסילות אשר היא בעצם - הסובייקטיביות האנושית בצמצומה¹⁵⁶, ולפעמים גם

146. כפי שלמדנו לעיל בסע' ב-ד.

147. וכן בפרשת כי תצא, דברים כ"ו - יד - טו.

148. קהלת ד' א.

149. הרחבה בתיאור שבספר ישעיהו פרקים כ"ח - כ"ט.

150. ולא בכדי נבחנת מנהיגות אמיתית דווקא בשאלות אלו - על-פי מדרש רבה שמות, פרשה א'.

151. קהלת ב' ד.

152. לעיל סע' י.

153. ישעיהו מ"ה יח.

154. בראשית א' לא.

155. מדרש רבה, בראשית שם.

156. כפי שלמדנו לעיל בסע' ב - ד.

בכיעורה¹⁵⁷. עד כדי שהכסיל חובק את ידי¹⁵⁸, ואינו יגע ואינו אוכל אלא מן הגזל¹⁵⁹, ולעומתו -

"טוב מלוא כף נחת - להיות קונה נכסים מעט מיגיעו שהוא בהם נחת רוח ליוצרו¹⁶⁰, ממלוא חופניים - נכסים הרבה בעבירה שהוא עמל, עצבות רוח לפני המקום¹⁶¹".

יב. מרידה בהפקרות

דאגת-יתר לממון, והפרזה ברכוש כמו גם הקנאה והאטימות המוסרית, מהווים אפוא כתובת לביקורת נוקבת במגילה, ומנענעים את אמות-הספים במה שמתרחש מתחת לשמש¹⁶².

מאבק זה בין הכסילות¹⁶³ לרבדיה השונים, לבין החכמה האמיתית, מתבטא גם בהקבלה בפסוק בין "ילד מסכן וחכם" לבין "מלך זקן וכסיל"¹⁶⁴.

זה הראשון, מבטא את הכוחות החיוביים, יצר טוב, אשר לעתים תדמיתו החיצונית נראית מסכנה וחלשה¹⁶⁵, אך חוסן פנימי להם¹⁶⁶.

בעוד שהאחרון, הנראה כמלך, עם עוצמה ושליטה, מפורר הוא מבפנים ואין לו מערכת של בקרה, ומההפקרות - "לא ידע להיזהר עוד"¹⁶⁷. באותה עוצמה יחצ"נית ומבריקה מבחוץ¹⁶⁸, "אין חפץ בכסילים"¹⁶⁹, כי אין להם אחריות אמיתית, ועל כן אפילו את הבטחותיהם אינם מקיימים¹⁷⁰, ולנדריהם אין משמעות¹⁷¹.

157. מעין המתואר במדרש ספרי, האיזו בעניין "שמנת" - בדבר התנהגות אנשי סדים.

158. קהלת ד' ה - ו, הסמוכים לפסוק הנ"ל בעניין הקנאה.

159. פרוש רש"י, קהלת שם.

160. מעין העיקרון בדברי ספורנו לבראשית י"ג א בעניין "כבוד מאד".

161. הרחבה בפרוש ר"י אברנאל לאבות ד' א, בעניין ה"שמר בחלקו" לעומת "מרביר נכסים מרבה דאגה".

162. כפי שלמדנו לעיל בסע' א - ב.

163. כפי שלמדנו לעיל בסע' ד - ז.

164. קהלת ד' ג.

165. כפי שהיה יכול יעקב להיראות בישיבתו באהל ובהיותו "איש תם" בראשית כ"ה.

166. מעין דברי מלבי"ם לשמואל-א י"ז לב בעניין "אל יפל לב אדם עליו".

167. המשך פסוק הנ"ל בקהלת.

168. עוד על כך ב"ימי זכרון" לגרי"ד סולובייצ'ק, 154.

169. קהלת ה' ד.

170. לעומת "אנשי אמת" בשמות י"ח.

171. על-פי מדרש רבה לקהלה, שם.

אחד ממחזיקי ה"כסילות", הוא אהבת הכסף הנידונה בהמשך הפסוקים בקהלת. זוהי אהבה שאין לה שובע¹⁷², והיא משבשת את השיקולים הערכיים אם היא הופכת להיות המדד החשוב והקובע.

אז "השבע לעשיר, איננו מניח לו לישון"¹⁷³, וזוהי בחינת "עֵשֶׂר שְׁמוֹר לְבַעֲלֹי לְרַעְתּוֹ"¹⁷⁴.

לעומת כל אלו, מי שבוחל בהפקרות¹⁷⁵, ואינו מוכן להשתעבד לכסילות, ומשוחרר מקבלת שוחד אישי ומהונאה עצמית¹⁷⁶ - אזי "מתוקה שנת העובד, אם מעט ואם הרבה יאכל"¹⁷⁷ - כפי שהעיר אבי קהלת - "כן יתן לידידו שנא"¹⁷⁸.

וכפי שביארו אחרונים, שהעוסק במשימות מצד הכוחות שאלקים נטע בו ומצד בירור שליחותו, איננו מודאג¹⁷⁹, איננו מותש, ואיננו סובל מנדודי שינה - אם יצליח אם לא¹⁸⁰, אלא אוסף כוחות ומתרענן ושמח¹⁸¹ לקראת העמל האמיתי שלמחרת. והוא שהאיר קהלת בן דוד - בתוך כל הביקורת הנוקבת וההצלפה באופני הכסילות, נקודה של טוב:

"הנח אשר ראיתי אני טוב אשר יפה לאכול ולשתות
ולראות טובה
בכל עמלו שיעמול תחת השמש מספר ימי חייו
אשר נתן לו האלקים
כי הוא חלקו"¹⁸².

172. "אוהב כסף לא ישבע כסף" - קהלת ה' ט.

173. קהלת ה' יא.

174. שם פס' יא - יב.

175. לעומת "עבדא בהפקרא ניתא ליה", גיטין י"ג.

176. כמו מסכת חולין מ"ד.

177. קהלת ה' יא.

178. תהילים קכ"ז ב.

179. פירוש רש"י הירש, תהילים שם.

180. כמו "לא עליך המלאכה לגמור, ולא אתה בן חורין להבטל ממנה" - בפרקי אבות ב' יט.

181. לעומת הקצף והכעס המתוארים בקהלת ה' טו-טז.

182. קהלת ה' יז.

"תחת השמש", משמש כאן כבירור מקומה של השליחות. אם נקודת המוצא היא: "אשר נתן לו האלקים"¹⁸³, ולכן גם מודגש העמל, כי זוהי היצירה שצריך האדם ליצור על-פי "מתת אלקים"¹⁸⁴.

אבל, התאוה, השעבוד לרווחיות החיצונית, והשתלטות ההפקרות על האדם - כל אלו, בשעה שהם מנותקים מנקודת המוצא של המשלת, השליח והשליחות¹⁸⁵, או אז

"איש נכרי ואכלנו", ו"נפשו לא תשבע מן הטובה"¹⁸⁶.

כאשר משתעבדים לחומר ולרכוש, יש הרבה חושך על פני המציאות¹⁸⁷. רואים אולי פיזית את השמש. אבל אין אור¹⁸⁸, אין נחת פנימית, לעימת מי שהולך בעקבות האמת של החכמה, מברר ומטהר את כוחות הנפש ויוצא כמשימותיו שמח וטוב לבב¹⁸⁹.

רק אם ישמור מכל משמר את אותה חתירה כנה אחר האמת, ולא יסטה החכם ולא ינמיד את קומתו המוסרית¹⁹⁰ - רק אז תתגלה בו אותה בריאות נפשית-פנימית¹⁹¹.

יג. מימוש עצמי באמת

אחד מאתגריה המהותיים של האישיות, קשור לזיהוי העצמיות¹⁹².

183. כמתואר בדברים כ"ו ה - יא ובדברי רש"י שם לפס' ג, על-פי מדרש ספרי.

184. קהלת ה' יח.

185. הרחבה בפירוש מהרש"א לברכות נ"ז ע"ב, בעניין "מרחיבים או מחריבים דעתו של אדם".

186. קהלת ו' ב - ג.

187. וכן על-פי המתואר בנבואת מיכה במהלך פרק ז' ובסדר השלבים שבו, עד "כי אשב בחשך"...

188. קהלת ו' ד - ה.

189. כמו היציאה מיום הכיפורים שעליה נאמר "לך אכל בשמחה לחמך... כי כבר רצה האלקים את מעשיך" ע"פ קהלת רבה ט' ז.

190. על-פי פירוש אבן עזרא לקהלת ו' ח.

191. הרחבה ב"שמונה פרקים" לרמב"ם, ובפרט שם בפרקים ב' - ד'.

192. ולא בכדי מתמקדת שאלת ה' לאדם - "איכה", בבראשית ג, כשאלה ראשונה לאחר החטא.

מכאן גם חשיבות השמות שיש לאדם, שהם ביטוי לתכונותיו, ולכן "כתר שם טוב עולה על גביהן"¹⁹³, כי הוא מבטא בעצם את היישרות והאישיות המוסרית של האדם¹⁹⁴.

יש שוני בין התקופות, ובין הגילאים השונים - וממילא יש דגשים שונים של תכונות ומשימות במהלך התפתחות החיים.

וכפי שהדברים מוארים על-ידי חז"ל¹⁹⁵: "שלשה שמות נקראו לאדם הזה

אחד - שקראו לו אביו ואמו.

ואחד - שקראו לו אחרים.

ואחד - שקראו לו בספר תולדות ברייתו".

שמות אלו אינם שונים בהכרח זה מזה באותיות ובניסוח¹⁹⁶, אלא הם משמעויות שונות של השם, של רבדים שונים שמתגלים בעצם האישיות, כאשר "נפש האדם היא אחת"¹⁹⁷, אך ענפיה שונים, וגילויה מגוונים.

בתוך כך מתברר כי עיקר המלאכה של הברור והגילוי, מוטל על האדם -

"ויש שם אחד - מה שקונה הוא לעצמו.

טוב מכולן - מה שקונה הוא לעצמו"¹⁹⁸.

גם כאן ניתן להבהיר את העניין בדרך המשכיותו של השם - שהשם שקונה האדם לעצמו איננו מנותק¹⁹⁹ ואיננו סותר²⁰⁰ לשם שקראו לו הוריו, וקראו לו בספר תולדות ברייתו.

193. פרקי אבות ד' ז.

194. וכן במס' ברכות ז' ע"ב.

195. מדרש רבה קהלת פרשה ז' אות ג.

196. ויש רוח הקודש להורים לקרוא בשם שמתאים ל"ספר תולדות ברייתו".

197. "שמונה פרקים" לרמב"ם, פרק א'.

198. מדרש תנחומא תחילת פרשת ויקהל.

199. עוד על כך ב"שפת אמת" פרשת תולדות, תרל"ז, ד"ה במדרש: "גיל יגיל".

200. כפי שעולה מדברי ר' יהודה החסיד במצוות "איש אמו ואביו תיראו", "ספר חסידים" ס' תקסה.

אדרבה, כדוגמת "בצאל" באותו מדרש²⁰¹, אשר מכוח כל מה שנטעו בו, מברר את עצמו²⁰² ומחבר את אישיותו ליצירת מלאכת המשכן²⁰³. זהו המימוש העצמי האמיתי של בירור הזהות, טהרתה והכוונתה ליצירה ערכית שמוסיפה קידוש השם בעולם²⁰⁴.

כדי לסייע בבירור מדוייק ונקי של האישיות, הולך החכם²⁰⁵ למקומות שבהם "החי יתן אל לבו"²⁰⁶, ויתרחש שם תהליך של חשבון-נפש נוקב עם עצמו ועם שליחותו בעולם,²⁰⁷ לעומת הכסיל²⁰⁸ השוחק²⁰⁹, המשמיע שירים²¹⁰ ומסיח את הדעת²¹¹ מהבירור הפנימי הכולל אחריות ומימוש עצמי באמת. בהיבט זה של בירור האישיות, אין מה לפזול אל העבר ולהתפרק עליו - ו"אל תאמר מה היה, שהימים הראשונים היו טובים מאלה כי לא מחכמה שאלת על זה"²¹². ולכן "יפתח בדורו כשמואל בדורו"²¹³, וצריך להשקיע ולעמול ולהפיק את בירור העצמיות גם מתוך המציאות הקיימת, ולא להירתע מההבדלים בין הדורות ומהפערים שבין הענק לננס, כי אנחנו יכולים כננס לעלות על הענק, לינוק מכוחו - ולהתמודד במציאות שלפנינו ואשר אנו חיים בתוכה²¹⁴.

יד. החכמה התחלה והחיים

באותו הקשר של האמת המבררת את עצמותו של האדם, נמצא בסמוך ביטוי מיוחד של קהלת²¹⁵: "החכמה תחיה בעליה". ההכרה השכלית של האדם חוברת

201. תנחומא, ויקהל.

202. וראוי ללמוד מכאן כיצד להתייחס בתקופתנו לבקשת האני-עצמי לעומת "הניגונים ששתלו בי אבי ואמי".

203. כפי שרואים בהתנהגותו של דוד המלך לפני הארוו, על-פי דברי רמב"ם הכ' לולב סוף פרק ח'.

204. הרחבה בעניין קידוש-השם בתנא דבי אליהו פרק כ"ח.

205. קהלת ז' ד.

206. שם פר' ב'.

207. ולא כנחמת בבלי טיפשאי - האומרים: "מה אפשר לעשות" כפי המתואר במס' בבא קמא ל"ח.

208. קהלת ז' ד.

209. הרחבה לעיל בסע' ג.

210. כאשר אלו מנותקים מעולם ערכי-מוסרי, ומהווים אפיק לבריחה והתחמקות מהתמודדות.

211. ולא תמיד מדובר בתהליך זדוני אלא באטימות ובכחות רגשית הולכת ומצטברת.

212. קהלת ז' י.

213. על-פי מסכת ראש השנה דף כ"ה.

214. הרחבה במאמר ה"דור" עקבי-הצאן עמ' קי-קיא.

215. קהלת ז' יב.

כאן עם הרגש ושאר כוחות הנפש²¹⁶, ומתבררת כחכמה הגואלת את החיים ומכוונת אותם²¹⁷. חכמה זו איננה רק הגות תיאורטית של עקרונות ורעיונות, אלא מערכת שלמה של תכנים אשר החכם, החותר אל האמת²¹⁸, יוצק אותם אל תוך מערכת הרצונות והשיקולים והמעשים היום-יומיים שלו²¹⁹.

ביצירת אותה חכמה שנותנת חיים, יש לנחלה של ארץ-החיים²²⁰, כוח מרכזי ותפקיד מהותי. לא בכדי רואים כאן חז"ל ואף מראים את הארת הפסוק הקודם²²¹ - "טובה חכמה עם נחלה" - באומרם²²²:

"טובה חכמתו של יהושע עם נחלה שהנחיל את הארץ לישראל".

ההתהלכות בארץ החיים²²³, כוללת בתוכה את התפתחותה של החכמה, היא הכרת האמת הכוללת של האישיות הפרטית והלאומית, ושל המציאות כולה²²⁴.

וכיוון שחכמתו של יהושע, חכמת אמת היתה ומקורה ברצון ה', אזי במקום ש"לא שאלו את פי ה'"²²⁵ בולטת גם התוצאה של היעדר, כשלא ינקו את הכוונתם מרצון ה' המתגלה דרך האורים והתומים²²⁶, אז שגו וטעו בסוגיית הגבעונים, לא גילו את התרמית ונכשלו בשבועתם ובבריתם²²⁷. אולי גם לכך רומזת מגילת קהלת בהוסיפה לעניין החכמה והנחלה ובסכמה: "ויותר לרואי השמש"²²⁸. לאמור, אלו המתבוננים על המציאות לא רק במבט שלמטה מהשמש, אלא גם מנסים להבין ולהתחבר עם מה שלמעלה מן השמש²²⁹ הם מסוגלים לראות את הקשר²³⁰ שבין

216. ויותר תופס הלב את ביטוי מקום החכמה מאשר רק המוח.

217. כמו האמור כללית ביחס לתורה: "ואתם הדבקים בה' אלקיכם, חיים כולכם היום". דברים ד'.

218. כמסקנתו על בן זומא לגבי "איזהו חכם - הלומד מכל אדם" פרקי אבות ד' א.

219. וכך השלב השני בדברי בן זומא הנ"ל, ביחס "לאיזהו גבור- הכובש את יצרו".

220. הרחבה במדרש רבה בראשית פרשה ע"ד אות א, על בסיס הפסוק בתהילים קמ"ב- "חלקי בארץ החיים".

221. קהלת ז' יא.

222. מדרש רבה קהלת, פרשה ז' אות כב.

223. על-פי פירוש רד"ק לתהילים פרק כ"ז בסופו.

224. הרחבה במשלי פרק ח' בעניין החכמה ביחס לבריאה.

225. ספר יהושע ט' יג.

226. פירוש רלב"ג שם.

227. מסכת גיטין ל"ו.

228. קהלת ז' יא. בהמשך לפסוק הנ"ל בעניין "טובה חכמה עם נחלה".

229. כפי שלמדנו לעיל בסעיפים הראשונים.

230. ככתוב: "ולא נתן ה' לכם לב לדעת ועיניים לראות ואזנים לשמוע עד היום הזה" דברים כ"ט ג - עד היכנסם לארץ.

החכמה והנחלה והתפתחות מכלול החיים במקומם הבריאה²³¹. ובאשר זורמים החיים כראוי על-פי הכרת האמת האלקית²³², או-אז מחייה החכמה הזאת את בעליה, ויוצרת גם את הערך של החזקת החכמים האלו ע"י מי שמסייע להם²³³ ושותף במפעלם החיוני בדרך זו שעליה אומר בן דוד²³⁴: "עץ חיים היא למחזיקים בה ותומכיה מאושר".

10. לדיוות נקי מאנוכיות

את המשך המסלול של בניית מרכיבי החכמה הדבוקה באמת, ממשיך בן דוד ומשרטט במגילה, בשעה שעובר הוא לבירור הנוקב של התביעה מהאדם²³⁵. מחשבת הגאווה של "אני ואפסי עוד"²³⁶, מרחיקה את האדם ממקור הבריאה, מהבנת שורשי החיים, ומראייה נכונה של חירותו ואחריותו²³⁷. לכן דורש קהלת מאתנו לא לעמוד במרכז ולשאול מה מוצא חן בעינינו, אלא לעמיד מול המגמה האלקית של הבריאה ולשאול את עצמנו, אם אנחנו מוצאים חן בעיניה²³⁸.

דרישה זאת מתבטאת בפסוק²³⁹: "ראה את מעשה האלקים כי מי יוכל לתקן את אשר עָוְתוּ".

ולראות, אין פירושו לצפות באופן פסיבי²⁴⁰, אלא להתבונן פנימה ולהפיק לקחים²⁴¹. כדברי הדורש על פי חכמת האמת²⁴²:

"... וכל מה שבראתי - בשבילך בראתי. תן דעתך שלא תקלקל ותחריב את עולמי..."

בדרך זו, המכירה באופן חי ומתחדש שאדם אינו נוצר מעצמו²⁴³, ניתן לפתח את ההתגברות על האנוכיות, ולהיפתח למרחביה של ההכוונה האלקית לטהרה

231. הרחבה בדברי ריה"ל כוזרי ב' טו.

232. מעין המתואר בדברי-הימים ב, י"ג-ט"ו. ובמס' עבודה-זרה י"ז ע"ב.

233. על-פי פסחים נ"ג ע"ב.

234. משלי ג' יח.

235. כאמור בספר דברים י' יב וביאורו בגמ' ברכות ל"ג.

236. כמו התחושה המתוארת בדברי הנביא צפניה פרק ב' - ומבוקרת שם.

237. על הקשר בין חרות לאחריות, קדושין ל' ע"ב בעניין סם חיים, והמשל והנמשל.

238. כי קיומנו אינו מובן מאליו, ואינו אוטומטי.

239. קהלת ז' יג.

240. כמי שנאמר עליו: "כל הפוסל - במומו פוסל", ע"פ קידושין פ"א.

241. כמו "וראיתם אותו וזכרתם את כל מצוות ה' -" במדבר ט"ו, בסוף פרשת ציצית.

242. מדרש רבה קהלת, פרשה ז' אות כח.

243. ולכן נאמר מדי בוקר - "מודה אני לפניך מלך חי וקיים" - תחילה: מודה, ורק אחר-כך: אני.

המוסרית של האדם²⁴⁴. או-אז יובן כי "בשבילך בראתי", האמור לעיל, אין כוונתו למובן המצומצם והנמוך של הפרטיות, אלא כדי שנגלה בעולם את מטרת קיומו-קיומנו - שנגלה את החיים ביישרותם, כפי שבראם מי שאמר והיה העולם²⁴⁵. מתוך כך מתברר רובד נוסף בטיהור האנוכיות על ידי הפסוק הבא אחריו²⁴⁶: "ביום טובה היה בטוב וביום רעה ראה, גם את זה לעומת זה עשה האלקים". לאותו הבדל בין הימים לבין המצבים, וכן למשמעות ההבדל בתביעה מן האדם, נדרש ר' תנחום ב"ר חייא, והוא מחנך אותנו להתרומם בבניין החתירה אל החכמה האמיתית²⁴⁷:

"ר' תנחום בר חייא - בעניים ובעשירים.

ביום טובתו של חברך, שמח עמו.

וביום רעה ראה - ראה היאך לפרנס את העניים כדי שתקבל עליה שכר. כך היה ר' תנחום עושה..."²⁴⁸

עשה ר' תנחום כפי דרשתו²⁴⁹, מה שהעיד על חכמה אמיתית. וממילא, השכר המוזכר במדרש אינו אלא הפרי הטבעי של ההשתדלות²⁵⁰, ולא תמורה חיצונית המחזירה אותנו שוב אל האנוכיות המלאכותית²⁵¹.

טז. השמחה בחלקי

ואם אמנם הלכנו בעקבות הארתו של ר' תנחום, נגיע אף אל המשך הפסוק²⁵²: "גם את זה לעומת זה עשה האלקים", ונוכל לראות בעוד היבט פנימי את המשכו של המדרש²⁵³:

"אלו עניים ועשירים, כדי שיזכו אלו באלו".

244. כמו שרק מכוח "אנכי ה' אלקיך" אומר אלקנה לחנה - "אנכי טוב לך מעשרה בנים" כביאור ילקוט שמעוני שם.

245. ולכן כמו ש"בתורת חסד על לשונה" זהו אחד משיאיו של פרק ל"א במשלי.

246. קהלת ז' יד.

247. מדרש רבה קהלת פרשה ז' ד"ה ר' תנחום.

248. סוף המדרש שם.

249. הרחבה על כיוון זה, בפירוש "פשר יהושע" לפרקי אבות, בהקדמה.

250. עוד על כך בפירוש הנצי"ב "העמק דבר" לתחילת פרשת בחוקותי.

251. כפי שלמדנו לעיל בסע' יא.

252. קהלת ז' יד.

253. המשך מדרש רבה לקהלת, שם.

דווקא במגילת קהלת ראוי להציב מול האדם - כשרונותיו והישגיו, וביתר שאת בתקופת האסיף²⁵⁴ - את הצורך הקיומי בראיית התמונה הכוללת של החיים, ומתוך כך להיחלץ מהפרטיות האטומה²⁵⁵, ולהבין כי הטוב שיש לו נועד לכך שהוא יעניק ממנו לאחרים, ויעביר את ה"פיקדון" שקיבל אל יעדיו הנכונים²⁵⁶.

בגישה כזו של חיים בריאים, מובן מאליו ש"ביום טובתו של חברך שמח עמו"²⁵⁷, ולא רק בסיוע וחסד, אלא בשמחה המשותפת, אם, כמובו, הנך משׁחרר מהקנאה ומהתלות בתחרותיות ובתוצאותיהן המרות²⁵⁸. ולעומתן, "העשיר - השמח בחלקו"²⁵⁹, הוא זה שאינו מתגאה ואינו מכור לתאוה, וכן מבין שהוא רק חלק²⁶⁰, ובחלקו ניתן לו גם מה שאמור להגיע לאחרים.

והנה למילים "זה לעומת זו עשה האלקים" יש משמעות כוללת עוד יותר²⁶¹, כפי שמעמידנו על כך ר' עקיבא: "ברא צדיקים ברא רשעים, ברא גן עדן ברא גיהנום"²⁶².

עד כמה טבעי הדבר שר' עקיבא הוא אשר מעמידנו על הצורך לראות את המאורעות והאנשים בעולם לא כדברים מקריים²⁶³, ולא כדברים הבאים לשרת את דרכינו וציפיותינו²⁶⁴, אלא כהיותם חלק מתמונה כוללת ומכוונת על פי התכנית האלקית.

ולעתים נדמה שגברה יד הרשע, ודווקא העמדה היחצ'נית-ריקנית נוחלת הצלחה, וגובר קולו של מי שמתריס כלפי מעלה²⁶⁵, אבל, בוא יבוא עידן ההתפכחות²⁶⁶

254. הרחבה בפרוש ר"י אברבנאל לויקרא כ"ג בעניין "ולקחתם לכם".

255. כאמור במדבר ל"ח ג "והחלצו מאתכם", ופירש רמ"מ מקוצק: היחלצו מהפרטיות.

256. על-פי ביאור השל"ה לסוף פרשת "ראה".

257. כפי שראינו לעיל במדרש בהערה 247.

258. על-פי רמב"ם הל' דעות, סוף פרק ב'.

259. פרקי אבות ד' א.

260. כהדגשת מו"ר הרא"י צוקרמן על משנה זו.

261. זהו אכן חלק מאפיונה של מגילת בירור האמת, ליצור מעגלים משיקים בין חיי הפרט וחיי הכלל ולהשתחרר ממועקת הצמצום המקטלג באופן היצוני.

262. המשך מדרש רבה קהלת. שם.

263. על-פי מדרש מכילתא, שמות כ' כ לעניין "לא תעשון לכם".

264. ולכן "ואהבת ה' אלקיך... בכל נפשך, אפילו נוטל את נפשך... ברכות ס' ופירוש עולת ראיה א' רסא.

265. ככל שגוברת תחושת העליונות של העכשוויות, כך העמדות החיצוניות עלולות להראות ב"שיא" כוחן.

266. כמו האמור במשלי ט"ז: "לפני שבר-גאון".

ושוב נשוב ונלמד - והלוואי שבדרך הפחות קשה - כי "זה לעומת זה עשה אלקים",
 וחכמת האיזון ויצירת העימותים וההכרעות, הנן אך ורק מעשה שמים²⁶⁷.

והאדם - "ירא אלקים יצא את כולם"²⁶⁸. זהו הפסוק הסמוך²⁶⁹ לכל מה שנאמר
 לעיל, והוא מברר את מושג האחיזה - "טוב אשר תאחז בזה, וגם מזה אל תנח
 ידך".

אין זו אמירה סתמית של פשרה, ללא כיוון חלילה וללא חוט שדרה פנימי, אלא
 אדרבה - מיצוי של עולם האמונה המוסרי שבו מהלך האדם בבריאות נפשו
 המאוזנת, הרואה כאמור²⁷⁰ את מגמת הבורא בבריאה, ופועל על פיה²⁷¹. והאנוש
 שיהלך בדרכי הבורא, יכיר את חלקו²⁷² - את המפגש שבין התכנית האלקית
 הכוללת ובין מקומו, תפקידו ושליחותו של החלק²⁷³. לא מפגש אופקי ב"גובה
 העיניים" חלילה, שהוא שורש הגאווה²⁷⁴, אלא מפגש אנכי - ולא אנוכי - שהאדם
 פתוח מלמטה לקלוט את אשר מאירה בו ההארה האלקית היוצרת את נשמתו,
 כוחותיו ומשימותיו²⁷⁵.

ולכן "ירא אלקים"²⁷⁶, רוצה בכל לבבו, נפשו ומאודו²⁷⁷ להתיישר לפי רצון ה'.
 והיראה הזאת איננה באה לביטוי רק במסגרת המעשים²⁷⁸, אלא תביא לאחיזה²⁷⁹
 גם בהשתדלות ובעשיה, וכל זאת, מתוך האמונה שהכל מכוון בידי שמים²⁸⁰.

267. הרחבה ב"אגרות ראה" ג' תתעא.

268. קהלת ז' יח.

269. וממשיך את מה שלמדנו לעיל בסע' טו.

270. בעניין "זה לעומת זה עשה האלקים".

271. "והלכת בדרכיו" מדרש ספרי פרשת עקב ומסכת סוטה י"ד.

272. זוהי אפוא בחינה נוספת של "השמח בחלקו".

273. מעין האמור במגילת אסתר סוף פרק ג' ותחילת פרק ה'.

274. כאשר הכל מתחיל בקנה המידה שלי בלבד, ונגמר שם.

275. הרחבה בדברי הגרי"ד סלובייצ'יק, "בסוד היחיד והיחד", עמ' 425 - 427.

276. כפי שמבואר באותו פסוק בקהלת ז' יח.

277. דברים ו' ו-יא.

278. כשם שקבלת עול מלכות שמים קודמת לקבלת עול מצוות. ברכות ב' ע"ב.

279. אשר היא נקודת מגע ממשית.

280. הרחבה במצוה א', "ספר מצוות קטן" לר"י מקורביל, מבעלי התוספות.

יז. אל תהי צדיק הרבה

יסוד מהותי ביראת האלקים האמיתית, הוא הגורם המוסרי. הן בדברים המסורים ללב²⁸¹, והן ביישרות הבסיסית שביחסים בין בני אדם²⁸², אמורה יראת אלקים "שבסתר ובגלוי"²⁸³ להיות הציר המרכזי הטהור, שלפיו מיישר האדם את כוחות נפשו ובונה כראוי את מידותיו.

אשר על כן, נוקבת היא הדרכתה של המגילה²⁸⁴ באותו פסוק:
"אל תהי צדיק הרבה ואל תתחכם יותר למה תשומם"²⁸⁵.

מובן שאין הדברים אמורים ביחס לצדיקות כשלעצמה, שכן אדרבה, כשנולד אדם משביעים אותו "תהיה צדיק"²⁸⁶, אלא בהדגשת הבעייתיות של "הרבה". מינוח זה איננו מסמל רק היבט כמותי, שהרי מדובר כאן במושגים של איכות האדם ואישיותו - אלא מדובר במישור הפנימי של כלל הגישה לחיים כולם.

כאשר נלך בעקבות חז"ל, נראה כי מכלול החיים והגישה אליהם, נבחנו כאן בהיבט המוסרי. הן בגמרא²⁸⁷ והן במדרשים²⁸⁸, נלמד ביטוי זה של "אל תהי צדיק הרבה" בהקשרה של מלחמת עמלק, והשאלות המוסריות שעולות ממנה.

כי הנה שאול המלך - מתוך גיבוי "למדנותו" של דואג האדומי²⁸⁹ - עושה קל-וחומר מפרשת "עגלה ערופה", ואיננו מבין מדוע צריך להרוג אנשים "חפים מפשע". או אז, יוצאת בת-קול ואומרת: "אל תהי צדיק הרבה"²⁹⁰.

אמירה זאת איננה מזכירה את הביטוי הבא של "אל תתחכם יותר", שהוא עניין הציות לציווי, אלא מדגישה דווקא את "אל תהי צדיק הרבה" הנובע מרגישות מוסרית.

281. על-פי מסכת קדושין ל"ב ע"ב.

282. הרחבה בפירוש מלבי"ם לבראשית כ' יא - "כי אמרתי רק אין יראת אלקים במקום הזה והרגוני על דבר אשתי".

283. על-פי "תנא דבי אליהו" פרק כ"א.

284. כפי שלמדנו לעיל בסע' יד - טז.

285. קהלת ז' טז.

286. נידה ל'.

287. יומא כ"ב ע"ב.

288. מדרש רבה קהלת, לפסוקים אלו. ומדרש "שוחר טוב" תהילים נ"ט.

289. כמותואר במדרשים הנ"ל ובמסכת סנהדרין ק"ו.

290. המשך התיאור במסכת יימא כ"ב.

בת-הקול איננה משתיקה רגישות זו, אלא פותחת את אופקיה של הנטייה המוסרית של האדם. לאמור: לך, שאל, מותר ואף רצוי להרגיש²⁹¹ כאב על אובדן חיים והסתלקות הנשמה ללא תיקון, אלא בהכרתך, בשכלך, בשאלת צידוק²⁹² הפעולה, עליך להיפתח²⁹³ כלפי המוסר הכולל, האלוקי, שברא את הכוחות כולם ומחייה ומכוון את תיקונם. ואם תפתח את אופק המוסר שלך, תבין ותפנים את הכרת המאבק נגד עמלק כמאבק צודק והכרחי, לא תיחלש ולא תחליש בו.

יז. אל תרשע הרבה ואל תהי סכל

הכשל שבצמצום מבטו המוסרי של האדם, למבט חלקי וסובייקטיבי, זהו עצם הסכלות שעליה למדנו בקהלת²⁹⁴, והוא גורם לתוצאות חמורות דווקא בהיבט המוסרי, עד כדי ש"כל מי שנעשה רחמן במקום אכזרי, סופו שנעשה אכזרי במקום רחמן"²⁹⁵.

כי ברגע שאדם הולך שבי רק אחר תפיסתו הצרה והאנוכית, אז מה שאינו חופף לה עלול באמת להפריע לו ולאיים על אנוכיותו, ואז הוא יגלה סממנים חריפים של אטימות, ניכור ואכזריות אפילו אם מדובר באחים²⁹⁶, כפרשת נוב עיר הכהנים שבה נהרגו על-ידי דואג האדומי בדבר שאול - בגלל חשש דמיוני למרידה וחתירה תחת המלכות שהיתה מלובה בלשון הרע²⁹⁷.

ולכן אומרת בת קול²⁹⁸: "אל תהי צדיק הרבה ואל תרשע הרבה" ונקשרת במגילה ל"אל תהי סכל"²⁹⁹.

כך גם עלול לקרות לגישה הדוגלת בסבלנות ובפתיחות, אך מרימה דגל זה רק בכפוף לצמצום המבט האנושי, ועל כן עלולה היא להשאיר את הקלקולים המוסריים בעינם³⁰⁰. גישה זו מהווה גם שורש למערכת יחסים של "מצודים

291. על-פי פרוש מלבי"ם לשמואל-א ט"ו ג, בעניין "זלא תחמל".

292. ולכן מודגשת בשמואל א' הבעייתיות של החמלה ולא של הרחמים.

293. משום מה נתפס מושג הפתיחות כיום כמעט הפוך לדברים האמורים לעיל.

294. לעיל בסע' ב-ה.

295. לפי מדרש רבה קהלת, פרשה ז' אות לג.

296. "אגרות ראי"ה" ג' תתעא.

297. שמואל-א כ"ב.

298. על-פי מסכת יומא כ"ב ע"ב.

299. קהלת ז' יז.

300. כפי שצומחת דמותו של המן מתוך חוסר המעש כלפי אגג בפרשת הנ"ל בשמואל-א ט"ו.

וחרמים לבה, אסורים ידיה"³⁰¹, ואין לקהלת אלא להדריך³⁰² אותנו ש"טוב לפני האלקים יימלט ממנה"³⁰³ ויימנע מללכוד את עצמו באותה פתיחות מצומצמת, מגמתית ואנוכית³⁰⁴.

וכך מבאר מרן הראי"ה במידותיו³⁰⁵ זו לעומת זו:

"כשהשאיפה הזאת (=של חופש הדעות) מתרוממת מהמועקה³⁰⁶ של הדמיון ושל התאוות החומריות, אז הדעה מתהלכת במהלכה החופשי, ומאשרת את האדם ואת החברה"³⁰⁷.

עד כאן, ביחס לטוב שבחופש הדעות. "והצד הרע שבה (=בשאיפה לחופש הדעות) כשהציור של חופש הדעות עושה את דרכו על פי הנטיות הטבעיות שבאדם³⁰⁸ שהמזג והדמיון, הנטיה התאונית וכל מה ששפל מצד הבהמיות של האדם, ושם עליו את רשימתו³⁰⁹, אז חופש הדעות מביא את האנושיות לידי התכערות נוראה, המאבדת את הון החיים והנצח מנפש האדם בצורתו היחידית³¹⁰ ובצורתו הציבורית..."³¹¹.

דווקא משום הפגיעה בחיים עצמם ובאיכותם הערכית והמוסרית, משתמשת המגילה, בעת התייחסה לעיוות של הצמצום האנושי, במושגים קשים של שממון וחסר חיים³¹².

301. קהלת ז' כו.

302. ולא רק במובן של השנה והתוצאות.

303. קהלת ז' כו - בהמשך לפסוק הנ"ל.

304. וגם על מצבים כאלו ניתן להאיר את דברי הגמרא בכתובות.

305. מידות הראי"ה, בסוף ספר "מוסר אביך", ערך "חופש".

306. כפי שלמדנו לעיל בסע' יא - טו.

307. הירחבה במידות הראי"ה, שם, ערך "סובלנות".

308. במובן המעשי - ההרגלי, ולא כשורש האישיות.

309. את ההשפעה והחקיקה בנפש.

310. צורה במובן של מהות וזוכן - ע"פ הרמב"ם מורה-נבוכים, א' א.

311. ומסתיימת אותה פסקה בהבאת הפסוק בקהלת.

312. קהלת ז' טז בעניין "למה תשומם". ובפס' יז - "למה תמות בלא עתך". יען כי כל סוגיית "לכל יש

זמן ועת לכל חפץ" - קהלת ג' א-ח - מתפרשת רק מתוך האמונה הכוללת של המוסר המוחלט

ולא מתוך גחמותיו האינטרסנטיות של האדם.

יט. היושר לעומת החשבונות

ראייתה של המגילה את האנושות על חסרונותיה, לא באה לייאש את האדם³¹³ ולעכב את תנועת היצירה בעוז ובענווה.

על כן, באחד משיאייה של התפתחות המגילה ובדבריה הנוקבים על השעבוד³¹⁴ לסובייקטיביות האנושית - מוצא קהלת לנכון להבהיר את נקודת המוצא האחת, על שרשה וענפיה, קרי - של היוצר מלמעלה, ושל האדם מלמטה³¹⁵.

"לבר ראה - זה מצאתי

אשר עשה האלקים את האדם ישר

והמה בקשו חשבונות רבים"³¹⁶.

במישור הפשוט והטבעי של דרך ארץ³¹⁷, בהתאמתם הראשונית-הטרומית של הלב והרצון אל מקורם האלקי³¹⁸ וכן בחיבורן של ההבנה והראיה³¹⁹ אל המבט האלקי³²⁰ - בכל אלו ובקשור אליהם, האדם טהור וישר לפני שהוא ננער לצאת מבטן אמו³²¹, ולפני שפגש את המציאות עם צרכיו החומריים³²².

בעת המפגש עם המציאות - שהולך ומתרחב בהתאם להתפתחות האדם - יש הרבה חשבונות, מאוויים אנושיים, תחכומים ותירוצים, כמו גם רווחים והישגים.

וחשבונות אלו, מסתירים את היישרות, מעכבים את הטהרה מלהתגלות³²³ ומקשים על האמת להופיע במלואה.

313. ריבוי מושגי ההבל במגילה, בא ליצור פתיחות אמיתית באדם להבחנה בין מעטפה לבין תוכן, כשזה האחרון הוא ראש וראשון לקביעה ערכית.

314. כגון מה שלמדנו לעיל בסע' יז-יח בסוגיית המוסר.

315. ולא חלילה כהשוואה על אותו ציר אופקי, אלא ציר אנכי - "דע מה למעלה ממך".

316. קהלת ז' כט.

317. על-פי הקדמת הנצי"ב בפירושו "העמק דבר" לספר בראשית.

318. כפי שהדבר בשיאו אצל אבי האומה, שנעשו כליותיו מעיינות של תורה.

319. תהילים ק"ז סוף הפרק.

320. פירוש המאירי לתהילים בעניין החכמה והיישרות, שם.

321. על-פי האמור בירושלמי ברכות ג' ה.

322. הרחבה ב"מדרש תנחומא", בראשית סע' ז.

323. כמו המפורט בדברי רמב"ם, שמונה פרקים, פרק ז'.

קושי זה הוא חריף עד כדי קטרוגה של האמת על האדם, שלא יברא, כי מלא שקרים הוא³²⁴. אבל, ההנהגה האלקית משליכה³²⁵ את האמת ארצה³²⁶, מחייה אותה ומכוונת אותה לצמוח³²⁷ - מן ההסתר והחספוס אל הגילוי השלם³²⁸.

כ. תורת האיזון

מיד בסמוך לפער העצום - כפי שלמדנו לעיל - בין פועלו של בורא עולם, היוצר אור ונוטע נשמות ישרות, לבין חולשתם של החשבונות, חלקיותם וצמצומם - ממשיכה המגילה להבהיר ולהאיר³²⁹: "מי כהחכם ומי יודע פשר דבר". כאשר נוספת ה' הידיעה לחכם, למרות שהיה אפשר להשמיטה מבחינת לשונית, רואה בכך התורה שבעל-פה את הפתח לחיבור הפסוק למי שאמר והיה העולם.

רצונו של החכם מתגלה בעולמו שלו שבראו, ובראנו בו לכבודו³³⁰ בתורתו שנטע בנו³³¹ והיא סדר העולם ובירור כוון התפתחותו³³², ובנבואה³³³ אשר נרמזת באותו כתוב בקהלת ב"חכמת אדם תאיר פניו"³³⁴, בגודל כוחם של הנביאים שמדמים את הצורה ליוצרה³³⁵.

ודבר ה' המחייה את המציאות, הוא אשר קובע בה את יעדיה, תכניה וסדריה, הן בהלכה, הן בקץ ובהן בנבואה³³⁶.

324. מדרש רבה, בראשית פרשה ח'.

325. נבואת עמוס ח' יא - יב.

326. דניאל ח' יב.

327. המשך המדרש בבראשית על-פי תהילים פ"ד.

328. הרחבה בפירוש "בן יהוידע" לבעל "בן איש חי", שבת ל"ג בעניין המערה.

329. קהלת ח' א.

330. על-פי ישעיהו מ"ג.

331. וכשלא הכירו בכך, ולא ברכו בתורה תחילה - חרבה הארץ. - על-פי בבא מציעא פ"ה ונדרים פ"א.

332. הרחבה במהר"ל נתיב התורה פרק א'.

333. שלוש אלו - התורה, הנבואה ומידת הרחמים - נכללים בדברי מדרש רבה כהלת פרשה ח' אות א.

334. קהלת ח' א - בהמשך לנ"ל.

335. על-פי נבואת הושע ימדרש רבה בראשית פרשה כ"ז.

336. הרחבה במסכת שבת דף קל"ט - על-פי נבואת עמיס פרק ח'.

הדרך האלקית, דרך ישרה היא - ובה אמור האדם שנברא ביישרות, ללכת ולהתפתח בטהרה. דרך זו, דרך מאוזנת, כפי שמרחיב בה רמב"ם את העיון³³⁷, וכפי שבונה את סולמה רמח"ל בפרקי מסילתה³³⁸.

אותה דרך מאוזנת, מהווה בדברי חז"ל גם אחד מנדבכיה הנוספים של כוונת³³⁹ "מי כהחכם ומי יודע פשר דבר", גם באשר למאורעות ודמויות. וכאשר המבוי של דרך הנביא אל המלך או להיפך, סתום, אז יודע-תעלומות, "יודע³⁴⁰ לעשות פשרה בין שני צדיקים"³⁴¹, "ומה עשה הקב"ה - הביא יסורים על חזקיהו, ואמר לו לישעיהו: לך ובקר את החולה"³⁴².

קיום כוחם של מלכים ונביאים כחלק מהתמונה השלמה של האומה³⁴³, אינו מקרי ואינו "פוליטי"³⁴⁴, והמכוון האלקי מעלה ומוריד³⁴⁵, מרומם ומשפיל³⁴⁶, ומקרב אלו לאלו³⁴⁷, גם כאשר נדמה שבגלל חשבון מסוים - ואפילו רחני³⁴⁸ - לא ניתן להתקרב. אך החשבונות אינם יכולים ל"כלוא את הרוח"³⁴⁹, ואינם יכולים לעכב את מימושה של התכנית האלקית³⁵⁰.

ככל שהאדם מיישר את עצמו³⁵¹ כפי החכמה האלקית והנהגתה, כך יכול הוא להיות שליח כ"חכם היודע סדרי דבר"³⁵², כשם "שמצינו בדניאל, מתוך חכמתו שהיה חכם ביראת שמים - נתגלו לו רזי פשרין"³⁵³.

337. "שמונה פרקים" בפרקים ב'-ד' ובהלכות דעות פרקים ג' - ד'.

338. עד ועד בכלל לפרקים י"ח - כ' ואילך.

339. קהלת ח' א.

340. וכמובן לא רק בידיעה טכנית מדובר כאן.

341. פשרה של דין וסדר - כמו סנהדרין ו'.

342. מסכת ברכות דף י'.

343. וכן בנבואת זכריה פרקים: ג', ו'.

344. כמו "אין מלכות נוגעת בחברתה כמלא הנימה".

345. בדומה לנבואת ישעיה פרק מ' בעניין גאולתם של ישראל.

346. כאמור בתפילת חנה, שמואל-א, א'.

347. לעומת הסירוב שמתואר ב"תנא דבי אליהו" פרק י"ח.

348. ולא תלילה בגלל חשבונות אישיים גרידא. הרחבה ב"יערות דבש" ב' ח, טו.

349. כאמור "רבות מחשבות בלב איש ועצת ה' היא תקום", משלי כ"א.

350. אחרי "תלוי בבחירתם" לפי הגר"א ב"אבן שלמה" יא, כי "מגלגלים חובה ע"י חייב וזכות ע"י זכאי".

351. בבחינת "מה הוא חנון אף אתה היה חנון" - מדרש ספרי סוף פרשת עקב.

352. קהלת ח' א.

353. פירוש רש"י שם.

ובהתיישרות זאת, הכוחות האנושיים ממלאים את תפקידיהם כראוי³⁵⁴, ואינם מהווים מעטפת של חשבונות ואשמים³⁵⁵. אז מתפתחת היכולת לזכות את הפשר ולהבין - ועד מה מוכשר הכוח האנושי לכך על פי רצון ה'³⁵⁶ - גם דברים חסויים וגנוזים הדורשים פשר ומשמעות³⁵⁷.

כא. אם תחנה עלי מחנה - לא ירא לבי

אחד מהמצבים היותר מורכבים והיותר קשים לפענות, בחיי אדם תעם - הוא מתח שקיים בין אומות, מתח היודע עליות וגם ירידות, אך לעתים גובר עד לכדי מאבק, אלימות ואפילו מלחמה³⁵⁸.

בעת הסתבכות הנסיבות, נטרפים כל קלפי הפרשנויות והתחזיות האנושיות³⁵⁹, והרבה מאד "כובעים נבלעים" בתקופה כזאת³⁶⁰.

בבירור הנוקב של המגילה, אין דילוג גם על מצבים אלו, המראים כי החשבונות האנושיים על מגננה, מיגון ושלווה תוך כדי הפקרות³⁶¹, לא תמיד מלמדים על המציאות הנכונה. כאמור³⁶²:

"אין אדם שליט ברוח לכלוא את הרוח ואין שלטון ביום המות ואין משלחת במלחמה³⁶³ ולא ימלט רשע את בעליו".

ותהליך התפכחותו³⁶⁴ של קהלת כולל גם³⁶⁵: "את כל זה ראיתי ונתון את לבי לכל מעשה אשר נעשה תחת השמש³⁶⁶, עת אשר שלט האדם באדם לרע לו".

354. הרחבה בדברי ריה"ל, כוזרי מאמר שני סע' ס.

355. מעין התופעה המתוארת בדברי רמב"ם מורה-נבוכים ג' כ.

356. כדברי יוסף הצדיק לפרעה - בבראשית מ"א טז.

357. הרחבה במדרש רבה, תחילת פרשת חקת בעניין ר' עקיבא ותלמידיו.

358. עוד על כך בבראשית ל"ב לעומת ל"ג, ומיקומו של ל"ד - אחרי שניהם.

359. אם כי עדיין יכולה העקשנות לארוג מסווה על ההסתבכות ולהפטיר כדאשתקד.

360. ביטוי מודרני רווח על קריסתן של סברות אנושיות ביחס ליכולת לחזות התפרחותם של מהלכים.

361. כביקורתו של הנביא ישעיהו בפרקים כ"ח - כ"ט.

362. קהלת ח' ה.

363. פירוש "מצודת ציון" גם בעניין כלי נשק.

364. בהדרגה, מתחילת הספר דרך נסיונו והליכתו באמת מחיל אל חיל.

365. קהלת ח' ט.

366. שוב אותה הדגשה המבחינה בין העולם הזה הנגלה והמוגבל, לבין העולם הפנימי, הנצחי, שהוא

מקור כל הטוב.

שליטת האדם באדם, שאיננה רק במישור האישי אלא גם במישור החברתי והציבורי - מושגת אמנם לעתים על-ידי מלחמה³⁶⁷, אבל לא נשתעבד משום כך לחשבון האנושי שהדברים נוצרים כביכול במקרה ובכוחניות, אלא מגמה יש בהם, כדברי "שפת אמת"³⁶⁸:

"כי באמת כל המלחמות שעומדין על בני ישראל הכל לטובתם להיות הזמן גרמא לנקום מהם"³⁶⁹.

דברים אלו נכתבו בהקשר לפעולת פנחס, אשר קם מתוך העדה³⁷⁰, וראה את המעשה, וראה שיש הלכה למשה מסיני³⁷¹:

"ומאחר שכתוב בתורה - וירא³⁷², היינו שראה האמת"³⁷³.

ראיית האמת של פנחס, ניקתה אותו מהחשבונות האנושיים הקטנוניים, והלך לבצע מעשהו בטהרת רגשות³⁷⁴, ביישוב הדעת³⁷⁵ ובמידת הרחמים³⁷⁶, ורק משום כך זכה ל"בריתי שלום" - מאת ה'³⁷⁷.

ולכן מתברר כאן, על-ידי בירורו של פנחס ושלמותו³⁷⁸:

"במידה שמדר, שבירר שכל המחלוקות ומריבות שיש לעובדי השי"ת, הכל למען השלום ולטובתם של בני ישראל.
ובכוח אמונה זאת יכולים להלחם עמהם".

וכוח זה של האמונה, הוא אחד מיסודות הביטחון של אבי קהלת, בפרקם של חדשי אלול ותשרי³⁷⁹. הוא, עדינו העצני³⁸⁰, היה עדין וטהור, אך במלחמה היה מקשה

367. שאמנם לפעמים דיברה בה התורה כנגד יצר הרע - על-פי קידושין כ"א - אך רצוי היה יותר לפעול בה מתוך "והיה מחניך קדוש" - דברים כ"ג.

368. במדבר, פרשת פנחס, שנת תרמ"ד עמ' 173.

369. נקמה אשר עליה מצביע אך ורק הציווי האלקי ולא מתוך התפרצות רגשות כעס של בני אדם. 370. במדבר כ"ה ז.

371. על-פי מסכת סנהדרין פ"ב ע"א.

372. במדבר כ"ה ז.

373. המשך דברי ה"שפת אמת" שם.

374. על-פי "תורה תמימה", לפרשת פנחס שם - במדבר כ"ה א - ז.

375. על-פי "אור החיים" שם.

376. סנהדרין כ"ב ע"ב.

377. במדבר כ"ה א - ג, ופירוש "העמק דבר" שם.

378. המשך דברי "שפת אמת".

379. תהילים כ"ז.

380. על-פי מסכת מועד קטן שם כ"ח.

עצמו כעץ, וממלא שליחותו בנאמנות ובישרות³⁸¹ באומרו³⁸². "ה' מעוז חיי ממי אפחד... אם תחנה עלי מחנה לא יירא לבי, אם תקום עלי מלחמה, בזאת אני בוטח".

במה בטח?

"שכל שיש לאדם מלחמה – מכלל כי יש לו כח להלחם, בזאת אני בוטח – שע"י המלחמה עצמה, רואה שיש לו במה לבטוח"³⁸³.

כב. המאבק על האני, כאן ועכשיו

המלחמות אינן רק במישור העולמי והמדיני, אלא יש מהן שמתקיימות בתוך האדם עצמו³⁸⁴. אם מדובר בטעויות ובכשלונות של חשבונות אנושיים³⁸⁵ – ולא דווקא באנשים זדוניים ומושחתים – הרי שיש לתפיסה העכשווית המשועבדת למבט הנגלה³⁸⁶ "תפקיד מרכזי" בטשטוש האמת ובהתרחקות ממנה³⁸⁷.

וכך ממשיכה המגילה לברר³⁸⁸: "אשר אין נעשה פתגם מעשה הרעה מהרה על כן מלא לב בני האדם בהם לעשות רע".

כי אמנם הבור, לפעמים "אין בו מים", אבל כיוון שאין מצב סטטי, אז "נחשים ועקרבים יש בו"³⁸⁹.

אשר על כן, כשהלב והעין "שותפים"³⁹⁰ בחוויה המפוקפקת של ראיית המציאות בליווי התחושה שאין עונש, ואין תגובה מיידית, אזי ה"כאן והעכשיו"³⁹¹ מטעים ומשבשים את שיקול-הדעת.

381. שמואל-א ל' בעניין "האורים והתומים".

382. תהילים כ"ז א - ג.

383. "שפת אמת" לחודש אלול, פרשת "שופטים" תרל"ב עמ' 70.

384. הרחבה בדברי "שפת אמת" בפרושו לפרשת "כי-תצא" בעניין הפסוקים הראשונים.

385. שהם בגדר דברים שאפשר למנוע אותם, על-פי הרצון והגישה של האדם.

386. בהמשך לדברים שלמדנו לעיל בסע' י - יא.

387. הרחבה "בסוד היחיד ויחד" עמ' 426 - 428.

388. קהלת ח' יא.

389. על-פי מסכת שבת כ"ב ע"א.

390. הרחבה במדרש ספרי, במדבר ט"ו לעניין "ולא תתורו".

391. עוד על כך בישעיהו כ"ח בנושא "משלי לצון", "זאת המנוחה הניחו לעייף" ופירש רש"י, ראב"ע ורד"ק שם.

או אז נחלש לב האדם בביקורתו העצמית ונוטה לעשות רע בגלל החשבונות³⁹².

גם אורך אפיים כלפי הרשעים, גורם לטעות בלקחים,

"אשר חוטא עושה רע מאת ומאריך לו"³⁹³

ורק הידיעה הפנימית, הערכית, הבלתי-משוחדת, עומדת מול תופעות אלו אפילו אם הן רבות³⁹⁴ ומתחדשות בעצמה "אשר יהיה טוב ליראי האלקים אשר ייראו מלפניו"³⁹⁵.

ובבירור הנוקב של הטוב³⁹⁶, במבט לטווח רחוק -

"וטוב לא יהיה לרשע

ולא יאריך ימים כצל

אשר איננו ירא מלפני האלקים"³⁹⁷.

אריכות הימים הנקשרת לאותו בירור, אין כוונתה לגדרי זמנים, כוחות ופרקי גיל, אלא מובנה הוא באיכות הערכית³⁹⁸, שלא תמיד נראים רווחיה³⁹⁹ ואין היא נמדדת לפיהם⁴⁰⁰.

רק באמצעות האיכות המוסרית, ניתן להגיע לשמחה אמיתית המוזכרת בהמשך⁴⁰¹, שאותה תשבח המגילה⁴⁰² כי היא שמחה של התגברות, לאחר מאבק, על השעבוד לרווחים רגעיים ולריגושים שטחיים.

כפירושם של ראשונים⁴⁰³ על "ושבחתי אני את השמחה" - "שיהא שמח בחלקו ועוסק בפיקודים ישרים משמחי לב ולא יהיה שטוף"⁴⁰⁴ אחר הרבות-הון בנשך בריבית ובגזל. כל מי שאינו שמח בחלקו ושטוף אחרי הממון, בא לידי עבירות גזל ואונאה וריבית, ושאינו שמח בחלקו לעניין אהבת אשתו, שטוף אחרי הנשים

392. כאשר השיקול "הרווחי" שאין עונש, מדרבן את הנטייה השלילית - כפי שמפרש ר"ע ספורנו שם.

393. קהלת ח' יב.

394. פירוש ר' אברהם אבן עזרא שם.

395. המשך פסוק יב שם.

396. הרחבה בדברי רמב"ם "מורה נבוכים" בעניין חטא אדם הראשון.

397. קהלת ח' שם.

398. כאמור בשמות כ' לעניין כבוד הורים.

399. על-פי מס' קידושין דף מ'.

400. עוד על כך ברמב"ם, הל' תשובה פרק י'.

401. כפי שנלמד לעיל בסע' ג.

402. בפרק ח'.

403. פירוש רש"י שם.

404. כדברי רמב"ם, הל' דעות פרק ב' על "נבהל להון".

להרהר⁴⁰⁵ אחר אשת איש". מגמתם של⁴⁰⁶ "פיקודי ה' ישרים משמחי לב"⁴⁰⁷ הנה אפוא לסייע לאדם ולכוונו לברר בטהרה את עצמיותו וכן לפעול בגבורה ובשמחה כדי להוציא לפועל את אישיותו⁴⁰⁸.

ג. מאמץ ההתחברות והבחירה

אף כי אמר קהלת שהעמל החיובי מתקשר למה "שחנן לו הקב"ה ולשמוח בחלקו"⁴⁰⁹, אל לנו לדרוך במקום ולהסתפק במועט מבחינה רוחנית⁴¹⁰.

ולכן, גם אם "לא יוכל האדם למצוא את המעשה" ו"יעמול האדם לבקש ולא ימצא"⁴¹¹, לא ייצא עדיין ידי חובת הנסיון וההשתדלות, אם יתעצל ולא יתבע מעצמו לנסות ולחדור לעמקיה של המציאות.

הגבול הברור בין ב"מופלא ממך אל תדרש"⁴¹² לבין "ישוטטו רבים ותרבה הדעת"⁴¹³ איננו עובר רק בהבדל שבין התקופות⁴¹⁴, אלא בשאלת המטרה והגישה הכללית.

כי "אם יאמר החכם לדעת, לא יוכל למצוא"⁴¹⁵, לאמור - אם הדעת מהיוה מטרה בפני עצמה לחכם המחשיב את עצמו⁴¹⁶, מפריז ביכולתו ומתגאה בהישגיו⁴¹⁷ - אז "לא יוכל למצוא".

אך אם המטרה היא להתחבר כראוי אל רצון ה'⁴¹⁸, ולהיפתח מלמטה למעלה לקליטת העניין האלקי ורשמיו בעולם הזה⁴¹⁹, אז עצם הבקשה למצוא את דבר

405. ומכאן שורש הרעה עוד לפני המעשה.

406. תהילים י"ט.

407. הרחבה בדברי מהר"ל, תפארת ישראל פרק ז'.

408. עוד על כך ב"פלא יועץ", שמחה.

409. על-פי רש"י לקהלת ח' טו.

410. הרחבה ב"שערי תשובה" לרבנו יונה א' כח בעניין מקשה בלבו ייפול ברעה" - על-פי משלי כ"ח.

411. קהלת ח' יז.

412. על-פי מסכת חגיגה י"א ע"ב.

413. דניאל י"ב א - ג.

414. עמוס ח' - י'.

415. קהלת ח' יז.

416. לכן נאמר במשלי ט"ז ה: "תועבת ה' כל גבה לב".

417. על-פי מסכת סוטה ד' ע"ב, בעניין גסות הרוח.

418. הרחבה בפירוש "בן איש חי" - "בן יהודע" לברכות ל"ג בעניין "קן צפור".

419. על-פי דברי ריה"ל, "כוזרי" א' עז - עט.

ה', היא החיובית-הפנימית, ואי-המציאה איננה מאכזבת ואיננה מחלישה, אלא שוב ושוב "יגעת-ומצאת, תאמין שיגעת". "ואם יגעת ולא מצאת, אל תאמין שיגעת"⁴²⁰.

מעין מה שאומר קהלת בהמשך⁴²¹: "כי מי אשר יחובר (ו-קרי) אל כל החיים יש בטחון..."

הרצון להתחבר⁴²² אל מקור האמת הכוללת "אל כל החיים"⁴²³ - הוא אפוא זה המשרה בטחון של מאמץ והתקדמות, ו"כל זמן שאדם חי, יש לו תקוה"⁴²⁴.

מאמציו של האדם להתפתח, להבין יותר ולהתקרב יותר אל האמת, קשורים לבחירתו.

וזהו הכתיב של הפסוק הנ"ל⁴²⁵ - לאמור: "כי מי אשר יבחר... יש בטחון".

אין זו רק בחירה בין טוב לרע⁴²⁶, אלא עומק⁴²⁷ של בחירה הצומחת מן הבירור המורכב שבין האפשרויות השונות. בחירה שיש בה ניגודים וקשיים⁴²⁸, אבל מהווה אתגר בלתי פוסק להשתלמות האדם⁴²⁹: "אם האדם עלול תמיד למכשול, להיות פוגם בצדק ובמוסר" - כפי שאמר קהלת בעצמו⁴³⁰ על "כי אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא" - אין זה פוגם את שלמותו, מאחר שעיקר יסוד השלמות שלו הוא, העריגה והחפץ⁴³¹ הקבוע אל השלמות.

420. פירוש הרבי מקוצק למגילה ו' ע"ב.

421. קהלת ט' ד.

422. ולא רק לעסוק בשאלה מה מתחבר אלי ומה מוצא חן בעיני.

423. בהיבט הפנימי-ערכי של כל החיים.

424. תלמוד ירושלמי ברכות ט' א.

425. קהלת ט' ד.

426. עוד על כך בבראשית ב' טז - יז.

427. כפי שלמדנו לעיל סע' ד - ו.

428. עוד על כך בקדושין ל' ע"ב, בעניין סם חיים.

429. "אורות-התשובה" פרק ה' סע' ו.

430. קהלת ז' כ.

431. גם במובן הרגשי-חוויתי ולא רק הרצוני-שכלי. וכן בפירוש "אור החיים", לויקרא י"ח ה לעניין "אני ה' אלוהיכם".

והחפץ הזה הוא הוא יסוד התשובה, שהיא מנצחת על דרכו בחיים⁴³², ומשלימתו באמת⁴³³.

זוהי אפוא בחינה נוספת בהארתו של קהלת בהמשך⁴³⁴: "כל אשר תמצא ידך לעשות בכחך עשה..."

כד. לרצות ולהיות רצוי

אם אכן משקיע האדם, ומאמץ את רצונו לבחור כראוי ולהתחבר בטהרה אל מקור החיים, אזי זריעתו אינה לשווא⁴³⁵ ועמלו אינו לריק, והוא מאושר באושר פנימי כדברי אבי קהלת⁴³⁶: "יגיע כפיך כי תאכל אשריך וטוב לך".

לכן, גם הלחם שאדם כזה אוכל, הוא "לחמך", והיין הוא "ייןך". לא מי שנמנה על מקבלי מתנת חנם⁴³⁷ אלא מי שרוצה ומתאמץ. לכן, ממשיכה התמונה השלמה והכוללת של קהלת להתברר בסמוך: "לך אכול בשמחה לחמך ושתה בלב טוב יינך כי כבר רצה האלקים את מעשיך"⁴³⁸.

רק בוחן כליות ולב, וגולה עמוקות⁴³⁹ יודע להבחין עד כמה רצה האדם באמת⁴⁴⁰ לבחור כראוי ולהתחבר כראוי אל רצון אביו שבשמים, וממילא - עד כמה רצוי יהיה לפי בורא כל⁴⁴¹.

ודווקא בתקופה שלפני חג הסוכות, מנסה האדם בכל כוחו להיטהר ולשוב ולאסוף כראוי את כל כוחותיו, לעמוד על נפשו ולבררה כראוי - ולכן, גם במה שבין אדם לחברו וגם במה שבין אדם למקום⁴⁴², הוא עמל להתיישר ולנקות את הטעון

432. וכן מתפרשת מצות הבחירה בחיים במובן של הדגשת הפוטנציאל החיובי - על-פי הקדמת ה"מקנה" בפירושו למס' קידושין, אות לג.

433. בבחינת האמור בפרקי אבות ב' טז - "לא עליך המלאכה לגמור ולא אתה בן חורין ליבטל ממנה".

434. קהלת ט' י.

435. תהילים קכ"ו ד - ה.

436. תהילים קכ"ח ב.

437. עוד על כך בירושלמי, ערלה פרק ב'.

438. קהלת ט' ז.

439. מפיוטי ימים נוראים.

440. על-פי סנהדרין ק"ד ע"ב.

441. רמב"ם הל' תשובה פרקים ג' ד' ז'.

442. דוגמת תפילה זכה ב"חיי אדם", ערב כל נדרי.

ניקוי⁴⁴³. לכן יוצאת בת קול במוצאי יום כפור ואומרת לאדם את בשורת הטהרה⁴⁴⁴ שהוא צריך לחוש בעמקי לבו⁴⁴⁵ - "כי כבר רצה אלקים את מעשיך", ואם יחוש בה, אז ילך בשמחה לאכול את לחמו⁴⁴⁶ שהוא ביטוי לתוצרת עמלו ותיקונו⁴⁴⁷. זוהי התחושה הפנימית, מנת חלקם של מי שפגשו כראוי את עיצומו של היום המכפר ואת עיצומה של טהרתו⁴⁴⁸.

למפגש כזה של רצון ורצוי, יש השפעה מכרעת על חיזוק הרצון ודרבון האדם ללכת⁴⁴⁹ "מחיל אל חיל"⁴⁵⁰, ולהוסיף ולהידבק ברצון ה' דרך ההכנה לימי חג הסוכות⁴⁵¹, בבחינת "הכשר מצוה"⁴⁵² שהוא למעלה מכל חשבון של עוון⁴⁵³.

בדרך זו, עשויים גם הלבושים של האדם, שהם בעצם הביטוי של האותות הפנימיים והמוסריים⁴⁵⁴ - להיות טהורים, וזהו⁴⁵⁵: "בכל עת יהיו בגדיך לבנים" והוא יהיה בבחינת "מאהיבי ה'" וגורם לאהב שם שמים⁴⁵⁶, ולא חלילה כאלו שיש להם רבב על בגדיהם⁴⁵⁷, והם נקראים "משניאי"⁴⁵⁸ - הגורמים לחילול השם.

כה. לעשות חיים...

עם כל הביקורת המפוכחת של קהלת על המתרחש מתחת לשמש⁴⁵⁹, ועם כל הבעייתיות של התפיסה האנושית החלקית כאשר היא אטומה ונעולה רק במבטה

-
443. הגם שמובטחים מצד עיצומם של הימים המכפרים - אין זה משחרר אותנו מעמל כראוי.
 444. בשורה זו מגיעה ממקור עליון ש"יעיד עליו בעל התעלומות" - רמב"ם, הל' תשובה פרק ב'.
 445. מדרש רבה קהלת, שם.
 446. קהלת ט' ז.
 447. אם כאמור, לא ישתעבד לתסכולו שעדיין לא תיקן הכל - על-פי אורות התשובה, י"ז ב.
 448. "שם משמואל" ליום הכפורים.
 449. על-פי תהילים פ"ד ח.
 450. כמו במסכת ברכות ס"ד ע"א.
 451. "שולחן ערוך" אורח חיים ס'.
 452. סוכה כ"ה ע"א.
 453. על-פי "ראשון לחשב עוונות" - מדרש רבה ויקרא, פרשה כ"ז על "ולקחתם לכם ביום הראשון".
 454. כמו בזכריה פרק ג' - "בגדים צואים", ופירוש מלבי"ם שם.
 455. קהלת ט' ח.
 456. יומא פ"ו ותנא דבי אליהו כ"ח.
 457. על-פי מסכת שבת קי"ב ע"א.
 458. הרחבה במשלי ח', ובמיוחד בפסוקים האחרונים.
 459. כפי שלמדנו לעיל, במיוחד בסע' א - ב.

המצומצם⁴⁶⁰, אין מגמת המגילה לשלול אלא להוסיף חיוב, אין היא באה לקבול על הרשעה אלא להוסיף צדק, ולא לקטרג על הבערות אלא להוסיף חכמה אמיתית⁴⁶¹.

הבחירה בתוכן האמיתי של החיים אין בה אפוא כדי לסתור את ההענוג הזמני⁴⁶², כאשר זה האחרון יונק את כוחו⁴⁶³, כיוונו, טהרתו, מגבלותיו ויעדי⁴⁶⁴ - מהראשון, קרי: מהנשמה, מהתכלית, כפי שנקט קהלת בתחילת הפסוק⁴⁶⁵: "ראה חיים עם אשה אשר אהבת...".

כמה רבדים מתבררים במהלך הארתו של הפסוק, הן מצד תוכנו והן מצד ההקשר שבו הוא נכתב.

עצם הופעת הנשמה, מקבלת מובן מהותי ביותר של ראיית החיים ומימושם - בחיי הנישואים⁴⁶⁶. עובדה היא כי הקב"ה מזווג זיווגים⁴⁶⁷ מששת ימי בראשית⁴⁶⁸, ומחבר חיבורים בין מה שנראה כה שונה, רחוק ומבודד⁴⁶⁹. קשרים אמיתיים אלו, ממגמת הבריאה הם⁴⁷⁰, וחיים מכוח הופעת י' וה' - שם ה' יתברך - וכאשר "זכו - שכינה ביניהם"⁴⁷¹. דברים אלו של ר' עקיבא⁴⁷², מבטאים באופן מיוחד את מה שחוה הוא בקשר שבנתה עמו רחל⁴⁷³, כשהכלי שבנו יחדיו, היה בסיס להשראת שכינה, עד כדי אמירתו: "שלי ושלכם - שלה"⁴⁷⁴.

460. מעין המקורות שמובאים לעיל בסע' יא - יב.

461. הרחבה ב"ערפלי טוהר" עמ' פד - פז.

462. על-פי ספורנו לקהלת ט' ט.

463. הרחבה במסכת שבת דף כ"ה בעניין "נשיתי טובה", ופירושה בדברי מחבר שו"ת "שרידי אש" בספרו "לפרקים", קסז.

464. עוד על כך ב"אורות-התחיה" למרן הראי"ה כו - כת.

465. קהלת ט' ט.

466. בראשית רבה פרשה י"ז, ומסכת יבמות דף ס"ב-ס"ג.

467. על-פי תהילים ס"ח ה - "אלקים משיב יחידים ביתה מוציא אסירים בכושרות אך סוררים שכנו צחיחה".

468. כפירושם של חז"ל במדרש רבה, בראשית פרשה ס"ח.

469. ולכן נחשב הדבר שם במדרש כביכול "בעל כרחם".

470. הרחבה ב"אורות ישראל" א' יג.

471. מסכת סוטה י"ז ע"א.

472. על-פי רש"י שם.

473. כתובות ס"ב ע"ב.

474. נדרים ג' ע"א.

על כן, אומר ר' יהושע בן לוי⁴⁷⁵ - "כל השרוי בלא אשה, שרוי בלא חיים", וסמך דבריו על הפסוק הנ"ל בקהלת⁴⁷⁶.

רובד נוסף של עשיית החיים בכיוונם הראוי, קשור לאומנות⁴⁷⁷, לפרנסה וליכולת הקיום של האדם⁴⁷⁸.

מרכיבים אלו אינם מנותקים⁴⁷⁹ מהתכלית הכוללת של החיים, בתנאי שאין שעבוד להם ואין תלות בהם⁴⁸⁰.

המרכיבים הטבעיים של "ראה חיים", קשורים באופן מהותי ליחס הנפשי והרוחני ללימוד תורה⁴⁸¹. לימוד שאינו בגדר מערכת של חוקים, מסגרת, ואותיות יבשות⁴⁸² אלא לימוד של סם חיים⁴⁸³, סם אמיתי בריא לנפש שאינו משכר ואינו משקר, וכולל מכח התבלין את כל כוחות היצירה שבאדם⁴⁸⁴.

כאשר האדם מכיר בכך שכוחות החיים אמורים להיות הכלי שדרכו מתיישמת השליחות האלקית שהוטלה עליו ונטועה בתוכו⁴⁸⁵ - אזי הוא דבק בנשמתו ובמקורה האלקי⁴⁸⁶, ובכל אשר יפנה, הוא מקיים את "והלכת בדרכיו"⁴⁸⁷, וכך הוא אמנם "רואה חיים..", עושה אותם כראוי ומממש את עצמו כפי רצון ה'⁴⁸⁸.

475. מדרש רבה קהלת, ט' אות ז.

476. קהלת ט' ט.

477. הרחבה במס' קידושין ל.

478. על-פי רש"י לקהלת ט' ט.

479. עוד על כך בפירושו של רבנו בחיי, "כד הקמח" בכתביו, מהדורת מוסד הרב קוק, עמ' י-יא.

480. כתפילת ר' שלמה אלקבץ מופיעה בסידור התפילה לאחר שחרית.

481. על-פי מדרש רבה בקהלת, ט' ז.

482. כאשר במצב זה מגיעים לתופעות שמתוארות בישעיהו כ"ט, ירמיהו ה', יחזקאל ה', מסכת יומא ט' ע"ב.

483. על-פי מסכת יומא דף ע"ב בעניין "זכו" ופרוש ריטב"א שם, אם לומדים לשמה.

484. הרחבה במסכת קידושין ל' ע"ב.

485. "ימי זכרון" עמ' 12 - 15.

486. על-פי פירוש ר' משה אלשיך לקהלת ט' ט.

487. "מוסר אביד" ב' ב.

488. על-פי פירוש רש"י לקהלת ט' י בפסוק הסמוך: "כל אשר תמצא ידך לעשות בכחך עשה" - "רצון קונך בעוד שאתה בכוחך, עשה".

כו. לעמוד על הנפש

את מגמת התפתחות החיים האמיתית⁴⁸⁹ יחד עם ההתפכחות מאשליות החיים שמתחת לשמש⁴⁹⁰ - ממשיכה המגילה בהוסיפה עוד נדבך, בהמשכה⁴⁹¹:

"שבתי וראה תחת השמש
כי לא לקלים המרוץ
ולא לגבורים המלחמה
וגם לא לחכמים לחם⁴⁹²
וגם לא לנבונים עושר
וגם לא ליודעים חן...⁴⁹³

עומדים לקחיו של בן דוד⁴⁹⁴ ומכריזים, מתוך בירור נוקב עם עצמו, כי אין לו לאדם לסמוך על כשרונותיו, ובכלל על כוחות אנושיים כשלעצמם⁴⁹⁵. כפי שבאה גם נבואה זו⁴⁹⁶ ומבהירה שאין להתהלל בחכמה, בגבורה ובעושר אם חסרה ענווה המכירה בעובדת היותם מתנת שמים שיש לה יעדים ערכיים⁴⁹⁷.

הרוצה לעמוד על איכותה של הנפש, רואה כי "עת ופגע יקרה את כולם"⁴⁹⁸ ויכיר כי באמת אין על מה לסמוך ברובד האנושי.

קריסתם של מבנים, תקרות ורצפות, גשרים ותכנונים אנושיים⁴⁹⁹, כאשר מאחוריהם עומדת גאווה האדם ותחושת "אני ואפסי עוד"⁵⁰⁰, זוהי הצטברות של תופעות, שהאדם הכן והחושב באמת לא יוכל שלא להפנים את לקחיהן⁵⁰¹.

489. כפי שלמדנו גם לעיל ס' יד.

490. וכן לעיל בסע' כג.

491. קהלת ט' יא.

492. קישור החכמה לתעשיה לרווחים ולפרנסה - לא זר לצערנו, לדורנו.

493. גם אם מחשיבים הם את עצמם ואולי גם חסידיהם - כיודעים חן.

494. כאשר מתחילת מגילת קהלת מתבררים הלקחים נדבך אחד נדבך.

495. הרחבה בסוטה ד' ע"ב ו-ה' ע"א.

496. ירמיהו ט' כג.

497. "מורה נבוכים" - סוף הספר.

498. סוף פסוק יא בפרק ט' בקהלת.

499. עוד על כך בנבואת ישעיהו ב' ג - כב.

500. על-פי צפניה פרק ג'.

501. וגם "ומקשה לבו" - משלי כ"ח - עשוי להתגלות כאדם ה"מפחד ונאנח" - לא במובן השלילי,

אלא בדרבון המתמיד לתיקון.

אם אכן מתברר שאין בכוח האנושי כדי להציל, אזי אדרבה, העמידה על הנפש מתקשרת בתוכן הערכי⁵⁰², שהוא אשר מהווה את החיל והחוסן⁵⁰³, ומתוך כך דווקא צומחת תחושת הצניעות האמיתית⁵⁰⁴, שנותנת הרבה עוצמה אצילית⁵⁰⁵ - למי שיש להם פתיחות אליה⁵⁰⁶.

וכך האירו זאת חז"ל⁵⁰⁷ באומרים כי אותן שעות - "עת היא שפוגעת באדם ומערערת בו כל הדברים האלו"⁵⁰⁸ - כאשר אין באפשרותו להגיב ולפעול, וכשמתערערים⁵⁰⁹ הגורמים שבהם בטח האדם וחשב כי הם המשענת שלו⁵¹⁰ -

"מה יעשה - ילך ויעסוק

בתפילה ובתחנונים והוא ניצל"⁵¹¹.

האדם העוסק רק ברובד הגופני והחומרי של ההצלה והעמידה על נפשו⁵¹², בעוד הוא נתון עדיין למעשה בדאגה לקיומו שלו ולמילוי גאוותו, בלא שיחול בו שינוי⁵¹³, אזי מכל הגורמים שעליהם הוא סומך, עשוי הוא לקבל אך ורק שיפור כמותי או טכני⁵¹⁴.

אבל, אם העיסוק בתפילה ובתחנונים הוא הגדלת כוח הרצון על-פי המהלך האלוקי⁵¹⁵, אז אין זו הצלה גרידא, אלא הארה אמיתית של המיקום, הכוחות והתפקיד של היחיד ושל הציבור⁵¹⁶, וזוהי נקודת הכוח הפנימי שמתגלה בעת פגוע, ובתקופה של חבלי משיח⁵¹⁷.

502. מעין דברי נחמיה לאנשי יהודה בספרו פרק ד'.

503. מפיוט המלאכים בימים נוראים ובשבתות - "החיל והחוסן - לחיי העולמים".

504. ספר מיכה פרק ו' בסופו.

505. ישעיהו מ' לא - "וקוי ה' יחליפו כח".

506. על-פי יומא ל"ט - "הבא ליטהר".

507. מדרש רבה קהלת, פרשה ט"ו אות יב.

508. הרחבה במדרש מכילתא יתרו, שמות כ' כ.

509. על-פי מדרש תנחומא פרשת בהר, בעניין מחלון וכליון.

510. פירוש ר"י אברבנאל ישעיהו ב' בעניין ארזי הלבנון ושכיות החמדה.

511. המשך "מדרש רבה" בקהלת, שם.

512. כאשר המציאות היתה צריכה להיות, על-פי דברים ד' ט - "השמר לך ושמר נפשך".

513. כמו אהבה שתלויה בדבר.

514. וגם זה לפעמים מאכזב - על-פי המשך המדרש.

515. כמו בתפילת חנה, על-פי ברכות ל"א.

516. "עולת ראי"ה" הקדמה עמ' יא - כה.

517. שבת קי"ט.

העמידה על הנפש היא אפוא הבירור של "מאין באתי, מי אני ולאן אני הולך"⁵¹⁸.

ולעומת זאת, הגאווה האיטמת את הראייה⁵¹⁹ האמיתית ומנטרלת את הביקורת העצמית⁵²⁰, גורמת לכך שאדם לא שם לב למוקשים ונופל בהם "פתאום"⁵²¹.

כז. המסכנות של החיצוניות

בירור נוסף עורכת המגילה בפערים שבין השעבוד להופעתם החיצונית של הכוחות ולגאווה שנוצרת מכך, לבין העולם הפנימי של נשמת האדם וכוחותיו ממקורם האלוקי. גם בירור זה נעשה במה שרואים מתחת לשמש⁵²² באותו משל שמביא קהלת על עיר שבא אליה מלך גדול⁵²³, ובונה מבצרים הנראים לעין כל - חזקים, יציבים ומשרים תחושת בטחון⁵²⁴. אלא שכל זה אינו מחזיק מעמד ואינו מספק פתרון ללא רוח פנימית⁵²⁵. ובאה צרה שלא מוצאים דרך אנושית רגילה להינצל ממנה. ורק איש חכם, בעל חכמה אמיתית - ערכית⁵²⁶, הוא אשר ממלט את העיר בתבונתו ובישרותו.

אמנם באותה התבוננות חיצונית נראה החכם כמסכן⁵²⁷ בצורתו, ללא אמצעים וללא כל ברק מלאכותי, ועל כן האנושות ממשיכה להתעלם⁵²⁸ "ואדם לא זכר את האיש המסכן ההוא"⁵²⁹.

518. אבות ג' א.

519. הרחבה ב"מוסר אביד", מידות הראיה, גאווה, סע' א - יג.

520. כפי שמופיעים בדברי ימי העם והעולם דמויות כמו נבוכדנאצר, סנחריב וכד'.

521. עוד על כך ב"איש ההלכה", עמ' 160 - 165.

522. כפי שראינו לעיל, בפרט בסע' ד.

523. קהלת ט' יד.

524. בתקופה של ריבוי דגשים של "ביטחון אישי", יש לדברים אלו, משמעות נוספת.

525. כדברי מלבי"ם שמואל-א י"ז לב.

526. כפי שלמדנו לעיל בסע' יד.

527. ככתוב בקהלת ט' יג - "איש מסכן חכם".

528. באופן זמני, כל עוד לא הפנימה את ההתפכחות הראויה.

529. קהלת שם בהמשך.

אבל, מי שאמר והיה העולם, מי אשר "יראה ללבב"⁵³⁰, זוכר גם זוכר את האיש ההוא⁵³¹, כי אדרבה, האיש הזה הוא בעל העוצמה לעומת המסכנות האמיתית של החיצוניות המעטפתית⁵³².

כמו מצרים ופרעה⁵³³, אשר בנו מגדלים גבוהים תוך ניפוח חשיבותם העצמית⁵³⁴, אך לא היו מסוגלים לפענח חלום שהיה בו בירור אמיתי של עתידם⁵³⁵. רק יוסף בחכמתו ממקורה האלקי⁵³⁶, עשה זאת, הוא שהתגלה כ"איש אשר רוח בו"⁵³⁷, תוך שילוב של יכולת הפענוח, עם העוז הפנימי של הפתרון ויישומו בהערות אמיתית⁵³⁸ ועם אמונה שצריך ואפשר להתמודד מול הסכנה⁵³⁹.

והקב"ה זוכר את יוסף ה"מסכן"⁵⁴⁰, אשר הופך להיות החשוב באמת⁵⁴¹, ועושהו לשליט כל הארץ, המכין בכך את התשתית הטבעית של גאולת ישראל⁵⁴², לדורות⁵⁴³.

כז. הכח האמיתי של מי שנשמע לעצמו

בהופעתה של החכמה יש מצב אחד שעליו ניתן לומר⁵⁴⁴, "חכמת המסכן בזויה"⁵⁴⁵. ביטוי זה מעורר את התמיהה הנוקבת⁵⁴⁶ ביחס לדמויות כגון זו של ר' עקיבא,

530. שמואל-א ט"ז ז - לעומת האדם.

531. על-פי מדרש רבה לקהלת, פסוק ט.

532. וכן בספר חשמונאים-א פרקים ב' ו-ג'.

533. דוגמא זאת נכללת בדברי המדרש בקהלת רבה ט'.

534. ואף שעבדו את ישראל בשל כך.

535. הרחבה במסכת ברכות נ"ג - נ"ד.

536. כפי שנאמר בבראשית מ"א: "בלעדי אלקים יענה את שלום פרעה".

537. הרחבה במורה נבוכים ב' מה.

538. ולכן ביטוי זה של "רוח אלקים" - נאמר רק לאחר סיכום כל דבריו עד ועד בכלל למעשה.

539. והיאוש והפחד הם מסימניה של הגאווה המנופחת.

540. כפי שהיה נראה מבחוץ, בתנאים הטכניים של עבודת וכלא.

541. על-פי העולה מדברי רש"י, בראשית שם.

542. כפי שיוסף עצמו אומר בבראשית מ"ה ה: "כי למחיה שלחני אלקים לפניכם".

543. הרחבה בספר "קול התור" מהדורת הרב ריבלין, בני ברק תשנ"ד, פרקים ב' - ד'.

544. לאחר הבירור של המקורות בסע' הקודם.

545. קהלת ט' טז.

546. כפי שהעירו חז"ל על כן במדרש רבה קהלת שם.

שהיה עני⁵⁴⁷, וחיצונית - ללא מעמד כלכלי נאות. האם נכנה אותו ואת חכמתו בתואר כזה של מסכנות ובזיון?!

אבל חכמינו ז"ל מאירים את תמונת האמת הכוללת שבקהלת⁵⁴⁸, ומגדירים זאת כמצב שבו החכם בעצמו מסכן ומבזה את חכמתו, כמו⁵⁴⁹ - "זקן שדורש:

'לא תכירו פנים במשפט'⁵⁵⁰, והוא מכיר.

'לא תקח שוחד'⁵⁵¹ - והוא לוקח⁵⁵².

'לא תלוה בריבית'⁵⁵³ - והוא מלוה⁵⁵⁴.

היינו, אם החכם עצמו אינו עומד בדרישות שלו⁵⁵⁵, והחכמה אצלו מתגלה כעיונית-הגותית-דרשנית בלבד, או-אז זוהי באמת חכמה של מסכן, ובזויה היא במובן הערכי-פנימי⁵⁵⁶.

ממילא, סיומו של הפסוק "ודבריו אינם נשמעים"⁵⁵⁷, מעיד על תחילתו. כי לא רק שהתוצאה כלפי חוץ לא תושג ואחרים לא יקבלו את דברי החכמה המלאכותית הזאת⁵⁵⁸, אלא בעיקר - דבריו אינם נשמעים לו עצמו⁵⁵⁹. וזהו שורש הרעה.

אשר על כן, אמרו חז"ל⁵⁶⁰: "כל מי שיש בו יראת שמים - דבריו נשמעים".

547. כמו המתואר בנדריים נ'.

548. כפי שלמדנו לעיל בסע' ח - יא.

549. מדרש רבה קהלת פרשה ט'.

550. דברים א' יז.

551. שמות כ"א.

552. ויקרא י"ט, על-פי כתובות דף ק"ה.

553. ויקרא י"ט כה.

554. בגלל כל מיני "הוראות היתר" למיניהן- שאותם בא רש"י לשלול בפירושו לויקרא כ"ה לו, בעניין "ויראת מאלקיך" באיסור ריבית.

555. בבא מציעא ק"ז ע"ב על "קשוט עצמך".

556. וזוהי בחינה נוספת של פרקי אבות: "חכמים הזהירו בדבריהם". ועוד על כך בפירוש "אור החיים" שם.

557. קהלת ט' טז.

558. ורק אם דומה הרב למלאך ה' צבאות יבקשו תורה מפיו - חגיגה ט"ו.

559. כמשפט סיבה ולא כמשפט תוצאה.

560. מסכת ברכות דף ו'.

ולא רק במובן של כנות "כדברים היוצאים מן הלב נכנסים אל הלב"⁵⁶¹, אלא במובנה של האמתיות שבדברים הנשמעים לו עצמו⁵⁶². ובעודו חש ומתנהג על-פי יראת האלוקים⁵⁶³ ומושפע ממנה באישיותו, ומתוך כך הוא פונה לאחרים - מתקבלים דבריו באמת גם על ידם.

זוהי יראת האלוקים שעשויה להיבנות מתוך בירור כוחות הנפש בקהלת⁵⁶⁴, יראה שלמה שאיננה מתחילה בחיצוניות ואיננה נגמרת שם⁵⁶⁵.

נט. כלי קרב - עם ובלי משמעות

לאחר שהתבררה במגילה הארת החכמה של אמת וכנות, ועמידת איש האמת מול הראי לפני עמידתו מול החלון⁵⁶⁶, מלמדנו קהלת את היסוד הבא⁵⁶⁷: "דברי חכמים בנחת נשמעים, מזעקת מושל בכסילים".

האם אפשר שחכמת האמת תעסוק בעניינים של פופולאריות⁵⁶⁸? מעין מציאת-חן בעיני הבריות שאגב כך נשמעים דבריהם?

הרי תלמיד-חכם אשר מוצא חן ונחמד בעיני הבריות, עלול הדבר לנבוע⁵⁶⁹ לא מכך שעסק במלאכת הקודש נאמנה וחינך והשפיע וחיזק את התביעה לשינוי, אלא דווקא משום "שאינו מוכיח אותם"⁵⁷⁰. אם כן, מהו קנה המידה של "בנחת נשמעים"⁵⁷¹, ומהי חשיבותו?

אף כאן בא סיוס הפסוק להאיר את משמעותה העמוקה של תחילתו.

561. על-פי פירוש "עין יעקב" שם.

562. "אור לנתיבתי" עמ' כה.

563. גם בדברים המסורים ללב קידושין ל"ב.

564. כפי שלמדנו לעיל בסע' טו - כ.

565. וכן בספר "על התשובה" עמ' 195 בעניין היסח הדעת.

566. למרות שאין אדם רואה נגעי עצמו - נגעים י"ג - אבל מאידך "כל הפוסל - במומו פוסל"- קדושין פ"א.

567. קהלת ט' יז.

568. ודווקא בעידן המודרני של יחצ"נות ורייטינג - יש צורך חיוני ביותר להסיר את המסווה של טשטוש האמת.

569. לפי המאמר במסכת כתובות דף ק"ה.

570. הרחבה בשו"ת כתב סופר אבן העזר מ"ז ואורח-חיים נ"ו.

571. "ומקובלים לבריות" - על-פי רש"י בקהלת שם.

אותה "זעקת מושל בכסילים"⁵⁷², מתבררת בדוגמא על אותו מפקד ש"אם יזעק על אנשי הצבא הנלחמים בסכלות ובלתי סדר נאות"⁵⁷³ - מה תועיל זעקתו, ומה תשפיע סמכותו!?

מה יועילו "כלי קרב"⁵⁷⁴ ללא רוח נכונה וללא משמעת פנימית? על כן, "דברי חכמים בנחת נשמעים", הם כדברי "שר הצבא המסדר עניניו בחכמתו בנחת, וזה קודם שיכנס למלחמה, כי אז דבריו נשמעים וישמרו אנשי הצבא את סדרו ויועילו"⁵⁷⁵. הנה כי כן, חכמתו האמיתית של המפקד המחדד את כיוון רוח הלחימה, יעדיה וסדריה⁵⁷⁶ - היא שחודרת ללב החיילים, נוטעת בהם משמעות ועוצמה, וממילא, הם נשמעים לה.

דברים אלו הם בנחת, ביישוב הדעת⁵⁷⁷, עוד לפני הקרב⁵⁷⁸, והם עומדים ברקע ההתמודדות, ומסייעים לה⁵⁷⁹.

באותו כיוון גם ניתן להדגיש את הצורך "לדבר בנחת עם נפשו"⁵⁸⁰, בבחינת יישומו של הסעיף הקודם⁵⁸¹, כאשר דברים אלו מסייעים למקד את תשוכת הלב לא רק בפעילות מול אחרים, אלא גם בעמידה מול עצמנו⁵⁸².

בשני המישורים יש אפוא צורך להדגיש כי הפן החיובי הוא העיקרי, ומציין את הפוטנציאל של האדם ואת תביעת מימושו ומדרבן להוציאם לפועל⁵⁸³.

572. קהלת ט' יז - בסוף.

573. פירוש ספורנו שם.

574. המוזכרים בפסוק הבא בסמוך שם יח.

575. המשך פירוש ספורנו שם.

576. הרחבה בדברי התורה במדבר כ"ז בעניין הצאן והרועה.

577. כמו דברי רמב"ם בהל' דעות פרק ב' בעניין חומרת תופעת הכעס באבדן עשתונות.

578. ולא כפי המחשבה השטחית שהכל עובר דרך הרגלים של צייתנות וכניעה כרובוטים.

579. זהו אחד מהיבטי תפקידיו של כהן משוח המלחמה כאמור בספר דברים כ'.

580. פירוש "תעלומות חכמה", לר' יעקב מליסא מחבר "נתיבות משפט", קהלת שם.

581. כמו לעיל הערה 562, וכן במלבי"ם לספר מלכים-א, י"א לעניין "בכל אשר תאזנה נפשך".

582. וכן בעקבי הצאן, מאמר "הדור" עמ' קיז בעניין עובדי עבודת הקודש באמת לעניין סיקול האבנים ויישור הנתיבות בראש ובראשונה - בהם עצמם.

583. מעין פירושו של ה"אלשיך" למשלי ט' ח בעניין "הוכח לחכם ויאבהך".

ל. ימין ושמאל

היבט זה של הדגשת הכוחות החיוביים ומתוך כך צמיחת תביעת התפתחותם וישרותם, מהווה גם אחד מרבדיה של המשוואה הבאה במגילה⁵⁸⁴: "לב חכם לימינו ולב כסיל לשמאלו". הימין - ולא דווקא בהקשרה של הלשון הפוליטית המוחצנת והמסתפקת בתוויות חיצוניות "ובהכללה סתמית יתירה"⁵⁸⁵ - זהו הצד החזק, לעומת השמאל, שהיא "יד כהה"⁵⁸⁶. אם כך, לב חכם הרוצה בכל מאודו לברר את האמת הכוללת⁵⁸⁷, להפנימה ולישמה, יכוון את עצמו "לימין מקרבת ושמאל דוחה"⁵⁸⁸, ויאיר בעוצמה את הצדדים החיוביים כדי לפתחם כראוי⁵⁸⁹.

כך ינהג יעקב אבינו בשיכול ידיו, כדי ללמדנו שימינו של האחד צריכה להיות מול ימינו של הזולת, וכן השמאל לשמאל, כדי שבסך הכלי הצד החיובי יובלט, והצד האחר - ייראה רק בעימות⁵⁹⁰, לא כדי לטשטש חלילה ולוותר על בירור האמת⁵⁹¹, אלא אדרבה, כדי לבנותה במלואה, באיזון, ובאופן בריא⁵⁹².

משמעות נוספת טמונה ביחס שבין החכם מחפש האמת לבין ימינו - לעומת הכסיל, הנסחף⁵⁹³ אחרי נטיית השמאל - ומוארת בדברי התרגום⁵⁹⁴: "לבא דחכימיא למקני אורייתא"⁵⁹⁵ דאתי הדית ביד ימינא דה'⁵⁹⁶ ולבא דשטיא למקני נכסין דכסף ודהב"⁵⁹⁷.

584. קהלת י' ב.

585. כמו הערתו של מו"ר מרן הרב צבי יהודה קוק זצ"ל בספרו של י"מ פינס על ציבור מסוים בהיבט המוסרי.

586. מסכת קידושין ל"ו.

587. זוהי נקודת ההבדל בין החכמה לסכלות כפי שלמדנו לעיל בסע' ז - ח.

588. סוטה כ"א.

589. הרחבה ב"צדקת הצדיק" ס' מג.

590. דברי בעש"ט הובאו ב"איש צדיק היה".

591. בבא קמא נ'.

592. עקבי הצאן, מאמר "הדור" עמ' קיב.

593. כמו הנבהל לממון, בדברי רמב"ם הל' דעות פרק ב'.

594. תרגום לקהלת, שם.

595. וכן תרגם אונקלוס בעניין החכם בדברים ל"ב ו - "עם... ולא חכם".

596. הביטוי "ימין ה'" כמגלה את כיוון דרכי ה' בעולם, כגון בשירת היס בשלח ט"ו, ובתהילים קט"ז בסוף פרקי ההלל.

597. השטות אינה רק ברמת החשיבה אלא גם בשימוש בה.

ויתירה מזאת⁵⁹⁸, גם "בדרך כשסכל הלך, לבו חסר", וההבדל בין החכם לכסיל אינו רק בתחום העקרונות אלא גם ביישומם⁵⁹⁹.

גם בתחום הכוונות והשאיפות, ניכר החכם בצד החזק שבו⁶⁰⁰, כאשר הנוטה לימין, כוונותיו לשם שמים⁶⁰¹, בעוד שהמשמאילים - מתכוונים לעושר וכבוד⁶⁰², כפי שהגדיר זאת אותו קהלת בפרקיו האחרים⁶⁰³: "אורך חיים בימינה, ובשמאלה עושר וכבוד".

אמנם בשלבים מסוימים אין דרך אחרת אלא לפתח בהדרגה את ההנעה הפנימית של האדם⁶⁰⁴, ולחזק באופן בריא את כח הרצון, אבל הכיוון צריך להיות מתמיד ונחוש כלפי מעלה⁶⁰⁵, ב"עשיית דברים לשמם"⁶⁰⁶.

עוד נדבך בבנייתה של חכמת האמת, מואר בדבריה של הגמרא⁶⁰⁷ על הייעוץ הפנימי של האדם. ייעוץ זה הוא בבחינת תחושת הלב⁶⁰⁸, על-פי נטיות שונות⁶⁰⁹, ואחת מהשאלות הגדולות של החיים, בהקשר זה היא שאלת הימין והשמאל. אם יקשיב האדם לקולו הפנימי החיובי, הישר⁶¹⁰, או שייסחף אררי קולות שווא וצלילים דמיוניים של חפץ ללא בקרה אמיתית⁶¹¹.

בירור עצמי נוקב זה צריך להימשך ביתר שאת, וגם "אם רוח המושל תעלה עליך מקומך אל תנח" - האמור מיד בסמוך⁶¹².

598. המשך הפסוק בקהלת י' ג.

599. הרחבה ב"מסילת ישרים" פרק י"א.

600. עוד על כך בפרושי ר' אברהם אבן עזרא ו"במצודות" - קהלת י' ב.

601. על-פי מסכת יומא דף ע"ב ופירוש ריטב"א שם.

602. פירוש "תעלומות חכמה", קהלת שם.

603. משלי ג' טז.

604. רמב"ם, הקדמה לפרק חלק בעניין "לאהוב האמת מפני שהיא אמת".

605. "נפש החיים" שער ד' בעניין הגמרא בפסחים מ"ט על "לשמה" ו"שלא לשמה".

606. מסכת נדרים דף ס"א.

607. מסכת ברכות דף ס"א.

608. "ליבא דאינשי - אינשי" - סנהדרין ל"ה.

609. "עקב הלב מכל ואנש הוא מי ידענו" - ירמיהו י"ז ט.

610. על-פי פרקי אבות ד' א בעניין החכם והגיבור.

611. מלבי"ם, ויקרא א' ג לעניין "לרצונו".

612. קהלת י' ד, כי אין לעצור בבירור הפנימי, גם כאשר התנאים החיצוניים מקשים על כך.

כי כאשר באה מכשלה, התמודדות מורכבת ונסיון גדול של בחינת האדם, אז ניכר הוא למשל במידת הענווה⁶¹³, אם זו נשאר אצלו בעוצמתה, והוא אינו מתפתה ואינו נחלש בגלל המצב הזמני המגרה אותו לשנות את הסולם הערכי ולהיכנע חלילה ל"אילוצים" למיניהם⁶¹⁴.

הרוח הפנימית של החכם האמיתי, הולכת ומתחזקת⁶¹⁵ ונבנית דווקא מתוך ההתמודדות, כשיש בו חוט שדרה פנימי. לכן הוא אינו נאנח מתלונן ונשבר, אלא הולך וצומח כראוי⁶¹⁶.

ל"א. מלאכותיות ותוצאותיה

על בירור הנטיות השונות, וגילוי האמת ברבדיה העמוקים, מקשה מאוד המציאות במימדיה הגלויים. כי אם⁶¹⁷ "ניתן הסכל במרומים רבים" והוא גדל ובולט באופן מלאכותי, אזי נראה כאילו הסכלות היא הנוחלת הצלחה⁶¹⁸, וחכמה חיצונית מזויפת, היא הכובשת את העולם ולכן "ראיתי עבדים על סוסים"⁶¹⁹. אם מתפעלים ממצבים כאלו, עלול הדבר לשבש את סדרי העדיפויות⁶²⁰, ולעתים אפשר לחשוב כאילו אחאב הוא "רכוב על הסוס"⁶²¹, ואילו אליהו הנביא הוא מה"שרים הולכים כעבדים על הארץ"⁶²².

האדם הרואה לעיניו⁶²³, אם אינו מעמיד את מושגיו לאורה של חכמת אמת, עלול לטעות ולייחס משמעות לעליה מלאכותית של גורמים חיצוניים, להעריץ כוחניות ותחכומים למיניהם, ובכך לשחוק את אמת-המידה המוסרית והערכית.

613. על-פי מדרש רבה קהלת, שם.

614. הרחבה בדברי ה"חפץ חיים", קונטרס "תורה אור", הוצ' אשכול פרקים י"ג - י"ד.

615. "שפת אמת" פרשת לך לך ופרשת תולדות לעניין החפירה וההתחדשות. בראשית עמ' 107.

616. הרחבה ב"אורות התשובה" ט' ט.

617. קהלת י' ו.

618. רש"י, שם.

619. קהלת י' ז.

620. לפי סדרי הגודל של העולם השטחי והעכשווי.

621. מדרש רבה, קהלת שם.

622. המשך הפסוק בקהלת י'.

623. על-פי שמואל א' ט"ז.

או-אז לא יבחין כי "לפני שבר-גאון"⁶²⁴, ולא יהיה ער לתוצאותיה של המלאכותיות, שהן הרות אסון מבחינת יישרותו של האדם ובניית נטיותיו המוסריות⁶²⁵.

לכן: "חופר גומץ בו יפול"⁶²⁶ וגם אם מדובר בגובה, הרי שהעלייה לגובה מלאכותי בגלל ברק חיצוני⁶²⁷, מתבררת בסופה כשוחה, כנפילה והתרסקות⁶²⁸, שאולי ממנה תיווצר ההתפכחות אשר מייחלת לה הנשמה כל כך⁶²⁹.

בין אם היה זה פרעה שבאטימות לבו עלה ומשם גם נפל⁶³⁰, ובין אם היה זה המן שהביא ראיות, מהזמנתו למשתה הראשון והשני, לכך שהוא עולה והולך במרומי הכבוד⁶³¹, ואלו היו דווקא המצבים שמהם התרסקו ואיבדו את הכל⁶³².

ובין כך גם נבוכדנצאר במה שעשה כלפי כלי המקדש⁶³³ כאשר בסופו - כלה זרעו בגללם⁶³⁴.

לב. ופורץ גדר ישכנו נחש

אם יש לאדם פתיחות אמיתית לסייע לעצמו בגיבוש אמיתי של נטיותיו ובטהרתן⁶³⁵, והוא חפץ שלא ליפול בשוחות או בסולמות מלאכותיים, אז יוכל להבין מדוע ממשיד קהלת את סוגיית המרומים והנפילה שהתבררה לעיל⁶³⁶, ואומר:

ו"פורץ גדר ישכנו נחש"⁶³⁷.

624. משלי ט"ז.

625. כפי המתואר במגילת אסתר פרק ו'.

626. קהלת י' ח.

627. ואין צורך להרחיב בדורנו על תופעות אלו, התבהרותן גם בטווח של שנה וחצי, הן מדהימות.

628. "שם משמואל" - פרשת זכור.

629. גם זו של המתרוםם לאותו גובה מלאכותי, נשמתו איננה נעלמת.

630. שמות י"ד.

631. מגילת אסתר פרק ה'.

632. הרחבת דברים בפירוש "מנות הלוי" שם.

633. רש"י, קהלת י' ח.

634. על-פי דניאל ה' כו.

635. הרחבה ב"איש ההלכה" עמ' 162.

636. סעיף לא וכמו כן י - יא.

637. קהלת י' ח.

הגדר אינה רק בבחינת גבול טכני של מרחקים ומדידות, אלא הגדרת התוכן, והלבוש המתאים לו⁶³⁸. ערכה של הגדר, הוא במה שהיא תוחמת ומגדירה את הפנים, את החיים בתוכם.

עשיית הסייגים איננה באה לדכא או לחנוק את כוחות החיים אלא להפך, בבחינת⁶³⁹. "חושך שבטו שונא בנו". תחושת הבן, כאשר אומרים לו: "לא", היא מעין השבט שנראה כל כך מגביל ומדכא. תחושה זאת תשתנה כאשר במקום או במאוחר יתברר כי רק באופן הזה הוא יתחזק כראוי⁶⁴⁰, ילמד להסתכל פנימה אל רבדיה העמוקים והטהורים של עצמותו⁶⁴¹, ומשם - ישנה גם את ההתייחסות לרבדים היותר מעשיים.

זהו המקום שרצו חז"ל לקבוע בו את הסייגים⁶⁴², דווקא כדי לחסום את השפעתו המזיקה של הנחש, וכל זה מתוך אהבת החיים ותוכם.

השפעה זאת כפי שמתוארת בספר בראשית⁶⁴³, נבעה מחכמת-השקר⁶⁴⁴ והברקת הַרְשַׁע של "אף כי אמר אלוקים לא תאכלו מכל עץ הגן"⁶⁴⁵, וגרם בכך שהאשה אמנם תסרב להתפתות בהיקף הכמותי של האסור, אך תסכים בעקיפין לכך שאין ציווי אלקי חיובי ומחייב על עצם האכילה⁶⁴⁶.

וכאן באה הנפילה⁶⁴⁷. שהרי אם הציווי הוא על עצם החיים ופיתוחם החיובי⁶⁴⁸, יכולה להיווצר פתיחות נפשית של התיישרות בעקבות רצונו של מקור החיים גם בגדרים ובגבולות⁶⁴⁹.

638. כמו למשל ממדי המשכן של 50x100 אמה, שאינם אלא ממדי הכלי שרק בו יש השראת שכינה - על-פי מדרש רבה, במדבר י"א.

639. משלי י"ג.

640. מדרש "ילקוט שמעוני", משלי שם.

641. כמו "מרדות אחת בלבו של אדם", הטובה מכמה מלקיות - על-פי ברכות דף ז'.

642. על-פי רש"י, קהלת שם.

643. בראשית ג' א - ו.

644. ולא בכדי מצוין בבראשית ג' א, כי "הנחש היה ערום...".

645. שם.

646. הרחבה בפירוש רש"י שם לפס' א - ו.

647. מעין "שכר עבירה - עבירה" פרקי אבות ב' ב.

648. כמו בסוף פרשת ניצבים.

649. ואז אפשר לקיים את "בפיך ובלבבך לעשותו" כי לא רחוק ממך הדברו דברים ל'.

אבל אם מראש מכניס אדם את הציווי רק ל"פינה הדתית"⁶⁵⁰ ומצמצם את קליטת דבר ה' רק ל"צנזורה"⁶⁵¹, או-אז "לפתח חטאת רובץ"⁶⁵².

ולכן, מי שפורץ גדר, ואיננו חפץ להתחבר⁶⁵³ עם משמעותם הפנימית של הסייגים⁶⁵⁴, אזי "ישכנו נחש", ולא רק בבחינת נזקים ממשיים של הסרת השמירה⁶⁵⁵, אלא גם במובן הטבעי-הפנימי, שאותו כוח מפצל בין האדם ונטיותיו לבין גילוי עצמיותו הטהורה⁶⁵⁶ - הוא אשר יזיק בעצם הימצאותו ללא שליטה ובקרה⁶⁵⁷.

דווקא חכם כקהלת ובעל ראייה כוללת כמוהו, מסוגל לשמש דוגמא חיה לחשיבותו של הגדר⁶⁵⁸, ולהבהיר לדורות - עד כמה בריאה⁶⁵⁹ ונצרכת היא הגדר לבירור העצמי של חיי האדם והתפתחותם בבריאות הנפש וכיוונה הערכי והאמוני⁶⁶⁰.

לג. להנהיג בגבורה

המובן החיובי העולה מתוך החומרה שבאי פריצת הגדר, הוא תוכנה של הגבורה⁶⁶¹ שיש בו כיבוש היצר⁶⁶² וניווטו כראוי⁶⁶³, בלא להיסחף בזרם החיים מצד עכירותו⁶⁶⁴ אלא ברבדיו הנקיים והטהורים⁶⁶⁵.

650. פינה שמקובלת בעקבות הגלות בעקבות נוחות של בני אדם לקובעה באופן מצומצם.

651. כמו למשל בירור המושג "שמירת שבת כהלכתה", בהדגשים ובאפיונים של תמונתו הכוללת.

652. בראשית ד' ז.

653. הכל תלוי בגישה הראשונית, ולא במדידת קשיים ומעשים גרידא.

654. הרחבה בפירוש "אור החיים" לויקרא י"ח א - ה.

655. מצודת דוד קהלת שם.

656. בבא בתרא ט"ז, ע"ב.

657. כמו העובי והשומן - בדברים ל"ב, ובמדרש ספרי שם, על "ישמן ישורון ויבעט".

658. כאמור ביבמות כ"א.

659. לעומת מה שמתרחש בעניין אי שמירת "לא ירבה".

660. כמסירתם של אנשי הכנסת הגדולה, בפרקי אבות א' א על "ועשו סייג לתורה".

661. הרחבה בפרקי אבות ד' א בדברי בן זומא.

662. על-פי ספר משלי ט"ז בעניין "טוב ארץ אפים".

663. פרושי רלב"ג ורש"י למשלי, שם.

664. "בסוד היחיד והיחד" עמ' 426 - 427.

665. ריה"ל, "כוזרי" א' ה.

מבחנה של גבורה זאת איננו רק במישור הפרטי והמשפחתי, אלא גם בתחומי חיי הציבור והנהגתו⁶⁶⁶. ומגילה כקהלת, שיש בה מהלך שלם של תמונה כוללת בחיי אדם ועולם, מתייחסת היא בתוך דבריה למישור הציבורי והאישי כאחד⁶⁶⁷. וכך אמרה⁶⁶⁸ -

"א לך ארץ שמלכך נער ושריך בבקר יאכלו".

גילו הצעיר של המלך איננו מום כשלעצמו, אלא יש מצב שבו בחירת אנשים צעירים, בוסריים⁶⁶⁹ וחסרי משמעת פנימית, עלולה לבטא עולם ערכים מפוקפק של היסחפות אחרי ברק חיצוני, והפיכת שדה ההנהגה הציבורית למקום של פיזיות, חוסר עקביות, ושעבוד לחומר ולקטנוניות⁶⁷⁰.

גם התנהגות השרים בהקשר זה, מבטאת את שחיקתה המוסרית של מערכת ההנהגה, כפי שמדגיש אחד מן הראשונים⁶⁷¹ - "כשהם נערים ואוכלים בבקר כמנהג הילדים באופן שאין בהם שלמות חכמה ולא נסיון, וצריכים לעצת אחרים⁶⁷², ועם זה פונים להנאתם ותאוותם, ובכך לא יפנו לטובת מלכם לשמור המדינה מן הקלקול".

דברים אלו שנכתבו לפני מאות שנים, לא רק שלא נס ליחס אלא "זוכים" אנו בדורנו לעבור חוויות מעין אלו, מקרוב ממש, ורואים בעינינו מה עלול לקרות במדינה עם הנהגה שכזאת.

אם היו אנשי הציבור עוסקים בהנהגה ערכית-מוסרית⁶⁷³, אזי היו מקיימים בעצמם את "דינו לבקר משפט"⁶⁷⁴ במקום העיסוק בהנאתם הם⁶⁷⁵.

וכאשר היו נוהגים כראוי, היה הציבור הולך עמם ואחריהם, ומתקן אף הוא את דרכיו⁶⁷⁶.

666. מלכים א' יא. "ומשלת בכל אשר תאווה נפשך" - ופרוש מלבי"ם שם.

667. כפי שלמדנו לעיל סע' ח-ט.

668. קהלת ל' טז.

669. על-פי רש"י, קהלת שם.

670. כדברי "תעלומות חכמה" קהלת שם.

671. פירוש ספורנו לקהלת שם.

672. אבל אינם מודים בצורך זה.

673. ועל-פי זה גם היו נבחרים.

674. ירמיה כ"א.

675. הרחבה במצודת דוד, קהלת שם.

676. על-פי "תעלומות חכמה" לקהלת שם.

לעומת זאת מתווה קהלת את המסלול הבריא והישר⁶⁷⁷:

"אשריך ארץ שמלכך בן חורים
ושריך בעת יאכלו, בגבורה ולא בשתי".

במסלול זה, המואר באופן חיובי ומתחדד על ידי ההקבלה לפסוק הכודם, המלך, לשכתו וחבר שריו, בני חורין הם, בעלי חירות אמיתית⁶⁷⁸ שבה אינם משועבדים לתסיסה הבלתי מבוקרת, ולסחף המבריק של תנאי החיים⁶⁷⁹. זהו חופש אמיתי, אשר צריך להיות מחוקי היסוד⁶⁸⁰ של מדינה יהודית-ציונית, ראמורה לבנות מערכת שלטונית⁶⁸¹ ערכית ומוסרית⁶⁸².

ולכן שרים כאלו יאכלו בזמן המתאים, כפי שקהלת עצמו לימד אותנו בדבריו בפרק ג'⁶⁸³. התנהגות מוסרית זאת היא שמתבטאת בלשונה של המגילה⁶⁸⁴ "בגבורה ולא בשתי". כי השררה אינה מעבירה את האנשים האלו על דעתם, והם מבינים את האחריות המוטלת עליהם ולכן⁶⁸⁵ "עוסקים בגבורת החכמה והבינה ולא בשתיית יין". על מדינה ששריה מחפשים את האמת⁶⁸⁶, את היושר ואת התיקון, אומר קהלת "אשריך ארץ" - "שמלכך בן החורין משעבוד התאוה... יבזה יהיה בעל עצה מעצמו ויפנה לתקן עניני המדינה"⁶⁸⁷.

הנה כי כן, בעת שיוסרו העיקולים⁶⁸⁸, וינוקו העיוותים הנובעים מאיטרסיום צרים, תתעורר הישרות מעצמה. ותהיה עצה שאין בה שוחד עצמי⁶⁸⁹, ומכילא יעסקו אז המלך והשרים בטובת המדינה באמת⁶⁹⁰.

677. קהלת י' יז.

678. הרחבה בקידושין כ"ב בעניין הרציעה באזון.

679. עוד על כך בפירוש אברבנאל לאבות ד' א.

680. בניגוד לחוקים המתוארים בבראשית י"ט - ועל-פי פירוש מלבי"ם שם.

681. ומה חמור הדבר כאשר מושגים של חוק משפט ושלטון עלולים להיות הסוואה וחיפוי לזכויות של הפקרות הפרט.

682. לעומת מה שמתואר במיכה פרק ז' בעניין חוסר האמון שבתוך המערכת.

683. פס' א: "לכל זמן ועת לכל חפץ" כפי שלמדנו לעיל סע' ז - ח.

684. קהלת י' יז.

685. פירוש רש"י לקהלת שם.

686. שהיא שילוב של הגבורה והחכמה.

687. פירוש ספורנו לקהלת שם.

688. כדברי הנביא ישעיהו בפרק כ"ו ובפרק כ"ט.

689. על-פי מדרש ספרי לויקרא י"ט לעניין "לפני עור לא תתן מכשול".

690. כדברי הנביא זכריה בפרק י' ט.

להנהגה שכזאת יהיו הרבה כוחות פנימיים⁶⁹¹, שלא ידעו תשישות⁶⁹² ורפיון-ידיים בגלל קשיים חיצוניים או מחמת המלעיגים והמקטרגים⁶⁹³ קצרי הרוח ובעלי הסכלות⁶⁹⁴, אשר מרבים דברים⁶⁹⁵, ומתייגעים מהעמל⁶⁹⁶ במקום להיות מאושרים בו⁶⁹⁷.

לד. והכסף יענה את הכל

סוגיה נוספת בשלבי התפתחותה של חכמת האמת במגילה הכוללת⁶⁹⁸, עוסקת במוכנות הנפשית להתאמץ⁶⁹⁹ ולהיות פעיל⁷⁰⁰ - ולא סביל - במהלכו של תיקון החיים. ולכן נאמר⁷⁰¹:

"בעצלתיים ימך המקרה

ובשפלות ידים ידלוף הבית".

כי "כשאדם מתעצל, ואינו מתקן פירצה קטנה שבתקרת הבית - 'ימך המקרה' - ישפל הבנין המקרה את הבית והמסכך עליה"⁷⁰².

לכאורה, לקח זה פשוט וטבעי הוא, ומדוע יש צורך לכתבו לדורות?

אלא מתברר כי העצלנות איננה רק חוסר מעש⁷⁰³, אלא אדרבה ריבוי מעשים ודיבורים ללא מוכנות נפשית-פנימית לתיקון אמת⁷⁰⁴.

691. הרחבה בספר במדבר כ"ז, לעניין "אלקי הרוחות" בעצם שורש המינוי.

692. על-פי מדרש רבה לקהלת, שם.

693. אשר על-רוב, למקטרגים אלו נאמר "ונשיא בעמך לא תאור" - ופירוש ב"העמק דבר" שמות כ"ב כז.

694. כפי שראינו לעיל בלימוד בסע' ד - ה ובסע' יח.

695. לעומת המבואר בדברי מפרשים לשמות י"ח ודברים א', כי "נבונים" פרושו: יודעים לדבר דבריהם בקיצור.

696. על כגון זה נאמר: הם עמלים ואינם מקבלים שכר - בברכות כ"ח.

697. הרחבה במדרש "שחר טוב" פרשה ע"ד.

698. כפי שלמדנו לעיל בסע' י.

699. ו"הפועלים עצלים" בפרקי אבות ב' - איננו בהכרח מצב שלא ניתן להתגבר עליו.

700. ומה שנאמר בשמות י"ד "ואתם תחרישון", מפרש אברבנאל שם, שאתם תחרישון מלקטר ולהתמרד.

701. קהלת י' יח.

702. פירוש רש"י, קהלת שם.

703. כמתואר בדברי רש"י הירש במדבר כ"ה יא בעניין "בריתי שלום".

704. כדברי הרבי מקוצק שרק מהמילים "ואתה תחזה", נחשבים דברי יתרו כתוספת פרשה בתורה, אך מה שאמר לפני כן בעניין "נבל תבול", איננה נחשבת פרשה בתורה.

במצב כזה, אין פלא שמתפתחת הנורמה ש"הכסף יענה את הכל"⁷⁰⁵. כי בתקופה של החצנה ויחצנות, כוחניות ואינטרסנטיות⁷⁰⁶, הופכים האמצעים למטרה, התכלית - ל"תכל'ס", הכלי הופך להיות המלך⁷⁰⁷ וההישגים הכלכליים - לקובעי המידד החברתי והציבורי⁷⁰⁸.

אולי כאשר ידלוף הבית, ותקרוס הרצפה, ותתמוטט התקרה על אולמות מבריקים ופאר וירטואלי⁷⁰⁹, אולי אז תיפכחנה העיניים⁷¹⁰ ותתבקש האחריות האמיתית של החכמה והגבורה גם יחד⁷¹¹ לשם תיקון האדם והחברה.

עומק האחריות מתגלה ברובד נוסף, בעקבות תיאור ה"עצלתיים".

חייהם והתנהגותם של ישראל בכלל, ומטרת קיומם בעולם⁷¹², קשורים להיותם כלי שנוצר על-ידי מי שאמר והיה העולם, כדי לגלות דרכם את מקור החיים, רצונו ודרכיו שהם מקיימים את העולם והתקדמותו⁷¹³.

כאשר ישראל פועלים כראוי, ובחייהם הציבוריים⁷¹⁴, החברתיים⁷¹⁵, המשפחתיים⁷¹⁶ והאישיים⁷¹⁷ מתגלה הענווה⁷¹⁸ והגבורה הפנימית⁷¹⁹, או אז מתקיים: "תנו עוז לאלקים"⁷²⁰.

705. קהלת י' יט.

706. הרחבה במסכת סנהדרין דף צ"ז - צ"ח.

707. כמו מי שמוכן למכור בכירה תמורת נזיד עדישים - על-פי בראשית כה ו"מדד רבה" שם.

708. כמו הביטוי "בני טובים" ביחס לבני עשירים.

709. הרחבה בנבואת צפניה פרק א'.

710. כנבואת עמוס פרק ח'.

711. כפי שדוד המלך מגלה בהנהגתו, הן כראש המערכת הצבאית והן כמי שדואג ואחראי על מערכת המשפט.

712. הקשורים זה בזה.

713. רמח"ל ב"מסילת ישרים" פרק י"ח, על-פי נבואת ישעיה מ"ג.

714. הרחבה "אורות" - "למהלך האידיאות בישראל", כגון בעמ' קיד - קיח.

715. עוד על כך ב"אורות" - "ישראל ותחיתו", כגון עמ' לב - לט. ובאורות-התחיה עמ' פ - פג.

716. הרחבה ב"אורות" - "ישראל ותחיתו" כגון עמ' מב - מג, וב"אורות ישראל" עמ' קמב.

717. עוד על כך ב"אורות" - כגון "אורות התחיה" עמ' פד - צא.

718. על-פי מסכת חולין דף פ"ט בעניין "חושקני בכס".

719. עליה למדנו לעיל סע' כח - כט.

720. תהילים ס"ח לה.

אבל "בעצלתיים ימך המקרה"⁷²¹ - "בשביל"⁷²² עצלות שהיה בישראל שלא עסקו בתורה, נעשה שונאו⁷²³ של הקב"ה - מך, ואין מך אלא עז, שנאמר 'ואם מך הוא מערכך'⁷²⁴ ואין מקרה, אלא הקב"ה, שנאמר⁷²⁵: המקרה במים עליותיו".

ויש עצלות מעין זאת שנגרמת בגלל תופעת ההפרטה הרוחנית. התפיסה כי הכסף יענה את הכל, יכולה להתבטא מצד מהותה האנוכית, גם במישור רוחני⁷²⁶ שבו אנשים יעסקו בתורה ובמצוות, אבל "לא יחכו למלכותי"⁷²⁷, ולא יתבעו מעצמם את המאמצים המרביים לצאת מהגלות⁷²⁸, לפעול עם א-ל⁷²⁹, ולהיות שותפים בגאולה ובהופעת השכינה בעולם⁷³⁰.

וכך הוארה המשימה הגדולה⁷³¹ תוך בירור נוקב של סדרי העדיפויות, המטרות והאמצעים בעולם הזה:

"והגאולה תחיה בהעיר לבות בני אדם ויאמר להם"⁷³²:
 הטוב לכם כי תשבו חוץ גולים מעל שולחן אביכם. ומה יערב לכם החיים בעולם, זולת החברה העליונה אשר הייתם סמוכים סביב לשולחן אביכם, הוא אלקי עולם ב"ה לעד. וימאס בעיניו תאוות הנרדמים ויעירם בחשק הרוחני גם נרגש⁷³³ לבעל נפש כל חי. עד אשר ייטיבו מעשיהם, ובזה יגאל ה' ממכרו⁷³⁴ ועל זה עתידים ליתן את הדין כל אדוני הארץ גדולי ישראל ומהם יבקש ה' עלבון הבית העלוב"⁷³⁵.

721. קהלת י' יח.

722. מסכת תענית דף ז' ע"ב.

723. לשון סגי נהור.

724. ויקרא כ"ה.

725. תהילים ק"ד.

726. כפי ש"הכסף" מתפרש בסנהדרין צ"ז ע"ב - על-פי נבואת ישעיהו בפרק נ"ב.

727. מדרש "פסיקתא רבתי" פרשה ל"ד.

728. כמו בשיר-השירים ב'.

729. על-פי יומא ט' ע"ב בדברי ריש לקיש.

730. כמו בסוף תפילת נחמיה, בפרק א'.

731. פירוש "אור-החיים" ויקרא כ"ה, בעניין הגאולה.

732. כנראה שאם לא יהיה "בהעיר לבות בני אדם", אזי גם לא נשמע את "ויאמר להם".

733. עוד על היחס בין המוח ללב, במאמר "הדור", עקבי הצאן עמ' קי - קיב.

734. כמו על-פי מסכת מגילה דף כ"ט בדברי רשב"י על "כל מקום שגלו".

735. וכן ה"תנא דבי אליהו" פרק י"א, כיצד מבהירים חז"ל את האחריות של גדולי הדור.

אמנם הביטוי "כל אדוני הארץ", איננו מתאים לכל אדם⁷³⁶, אבל - אין אנחנו בני חורין להיבטל ממנה⁷³⁷, ואדרבה, מגילת קהלת מדרבנת להיות בבחינת "שלה לחמך על פני המים כי ברוב הימים תמצאנו"⁷³⁸, ומכוונת את האדם להשתדל ולהתאמץ באשר הוא, ולא לחכות רק באופן פסיבי לירידת הגשם ולצמיחת הזרעים⁷³⁹, אלא לעמול ולפעול, להיות עשויים ללא חת⁷⁴⁰ מול דאגות⁷⁴¹ וקטנוניות, ושעבוד לתחזיות ופרשנויות של ראייה מצומצמת וחלקיה⁷⁴².

ולכן⁷⁴³: "בבקר זרע את זרעך ולערב אל תנח את ידך",

ומי שבאמת מחפש את פשר החיים ומשמעותם בכל הרבדים⁷⁴⁴, לא ייתקע במבוי הסתום⁷⁴⁵ של בקשת המנוחה השטחית⁷⁴⁶ והשלווה החיצונית⁷⁴⁷.

לד. אמת אופטימית ואחריות

בשלהי המגילה, ותוך בירור פרקיהם של תמונת האדם וערכו, נסגר גם המעגל של היחס בין האור לחושך, הטוב והרע, האמת והשקר.

מה שהועלה בתחילת המסלול - בסוגיית הבירור הנוקב שמצמיח את האור מתוך החושך⁷⁴⁸, ומטהר את ההבנה והגבורה גם יחד מתוך ההעדר והחלקיות⁷⁴⁹ - מקבל עכשיו את תוכנו המלא, בדברי קהלת⁷⁵⁰: "ומתוק האור וטוב לעינים לראות את השמש".

736. הרחבה בברכות ב' ח: לא כל הרוצה ליטול את השם, יטול.

737. פרקי אבות ב' יט.

738. קהלת י"א א.

739. ככתוב שם בפס' ד: "שומר רוח לא יזרע ורואה בעבים לא יקצור".

740. כפירושי ראב"ע ומצודות, קהלת שם.

741. פירוש רש"י, קהלת שם.

742. כפי שלמדנו לעיל סע' ז.

743. קהלת י"א ו.

744. כפי שלמדנו לעיל בסע' א - ב.

745. הרחבה במסכת יבמות דף ס"ב.

746. עוד על כך ב"מדרש רבה" בראשית פרשה פ"ד - מבחינת הקטנות שלנו.

747. כמתואר בספר איוב ג' כו: "לא שלותי ולא שקטתי ולא נחתי ויבא רגז".

748. כפי שלמדנו לעיל בסע' ד-ז.

749. מעין האמור בספר "ימי זכרון" עמ' 98 - 101.

750. קהלת י"א ז.

אין זו מתיקות מלאכותית, ואין כאן עודף של סינוור עצמי המתעלם מביקורת, ואין בכתוב כוונה של ריחוף מעל פני המציאות⁷⁵¹.

אדרבה, ראיית השמש התבררה במהלך המגילה⁷⁵² בשני מושגיה: מעל השמש ומתחתיה⁷⁵³.

רוצה שלמה המלך שנעמוד ללא כחל ושרק מול פני המציאות, ברבדיה הגלויים כמו גם ברבדיה הפנימיים.

רק אחרי הטלטה שעוברת הנפש בעת קריאת המפה האמיתית של החיים⁷⁵⁴, והסרת המסווה מעל תחושות האדם, כוונותיו ויעדיו⁷⁵⁵ - רק אחרי כל עשרת הפרקים הקודמים, ניתן לראות כראוי את השמש, להכיר כדבעי את הטוב, וגם להפיק לקחים, כמו⁷⁵⁶ - "שיתעסק תמיד לעשות טוב".

כי המגילה איננה מבט משוכלל לחדשות, אלא היא מבהירה את האמת הכוללת, ותובעת מהאדם למלא את שליחותו בבניית הטוב בעולם, מתוך אמונה ודעת ה'⁷⁵⁷.

מאמינה היא חכמת שלמה, באדם ובישרותו, ועל-כן⁷⁵⁸ "שמח בחור בילדותו ויטיב לבך בימי בחורותך והלך בדרכי לבך ובמראה עיניך"⁷⁵⁹.

האמונה כי הטוב אפשרי, היא האופטימיות האמיתית, שמקורה בחיבור החי והמתחדש של חיפוש⁷⁶⁰ הקשר לרצון ה'. ודווקא משום כך מכוונת אמונה זו להליכה בדרכי הלב ובמראה העיניים כדי להיות אמתיים⁷⁶¹, תוך התאמת עצמנו לתכניה של התכנית האלוקית בעולם. לא כדי שנתור אחרי הלב והעניים⁷⁶²,

751. כמו ש"כל עדות שאי אתה יכול להזימה - איננה עדות" - הרחבה ב"ערוך השלחן", חושן משפט ס' ל"ח סע' ד.

752. לאור המקורות שהובאו לעיל בסע' א - ב.

753. מדרש תהילים, שהובא ברש"י לקהלת י"א ז - שאף הוא מעמיק בראיית מושג האור, ולא רק ע"פ חיצוניותו.

754. כפי שלמדנו לעיל סע' יד - טו.

755. על-פי המקורות שהובאו במהלך הלימוד לעיל, כגון בסע' יא - יב.

756. פירוש "אבן עזרא" קהלת י"א ז.

757. הרחבה בספר "על התשובה" עמ' 196, בעניין הדבקות בדעת לעומת הסחתה.

758. קהלת י"א ט.

759. כפי שמוזכר לעיל סע' א - ג.

760. הרחבה בנבואת ירמיהו פרק ב' בעניין "ידעוני", "איה ה'" ו"מקור מים חיים".

761. אחרת יגיעו למצב של הבל הבלים.

762. על-פי המדרש בספר במדבר, סוף פרק ט"ו.

גשתעבד ונסחף ליצירה בלתי מכוונת, שאין בה טהרה⁷⁶³, ואיננה מבקרת את עצמה⁷⁶⁴ - אלא כדי לברר את כוחותינו כראוי, "ומצא חן בעיני אלוקים ואדם"⁷⁶⁵.

האחריות היא אפוא חלק מהותי מהאופטימיות, והידיעה "כי על כל אלה יביאך האלוקים במשפט"⁷⁶⁶, היא החלק הממשיך את "שמח בחור", וכסיים את אותו פסוק⁷⁶⁷.

את האמת - האחראית הזאת ממשיכה המגילה ובונה נדבך נוסף בסמוך⁷⁶⁸: "יהסר כעס מלבך...". עין טובה שבנויה באופן מאוזן ואיננה מתעלמת מהקלקול והשלילה⁷⁶⁹, עשויה גם לסייע בהתגברות על הכעס⁷⁷⁰. אם בגלל תופעה לא-רצויה, מאבד אדם את עשתונותיו⁷⁷¹, נכנע לאל זר שבקרב⁷⁷², וניכר בכעסו⁷⁷³ שמבטל את ערכיו - או אז רעה יש בבשרו⁷⁷⁴, והוא גורם נזק לעצמו וליכולת ההתמודדות שלו⁷⁷⁵.

בכוונת קהלת לסייע לנו להיות בני חורין אמיתיים, להשתחרר מהשעבוד לעמדת הצופים מן הצד, שעסוקים במתן חוות-דעת על מה שהם רואים⁷⁷⁶, ולהעביר אותנו לעמדת העוסקים בתיקון, ביישור, בחכמה עם בשלות מוסרית⁷⁷⁷ שלא כ"ילדות ושחרות"⁷⁷⁸ המאופיינות בתפיסות בוסריות ופיזיות⁷⁷⁹.

763. מדרש "ספרי" שם.

764. פירוש מלבי"ם והנצי"ב שם.

765. משלי ג' ד.

766. במובן החיובי המדרבן לתיקון ולזהירות ולא במובן המדכא והשלילי.

767. קהלת י"א ט.

768. קהלת י"א י.

769. שהרי לימוד זכות, זוהי מצווה הנלמדת מ"בצדק תשפוט עמי"ך" על-פי שבתות ל"ט.

770. כמו בעניין האדם עצמו - בתמונה הכוללת של שלשת מרכיבי המשנה בפרקי אבות א' א, ובעניין "עשה לך..."

771. על-פי רמב"ם הלכות דעות פרק ב'.

772. מסכת שבת דף ק"ו ע"ב.

773. על-פי ערובין ס"ה.

774. זהו הביטוי הנוסף באותו פסוק בקהלת י"א י.

775. לעומת מי שהולך בענווה שלו ומטהר את לבו - על-פי התרגום לקהלת י"א ט.

776. עוד על כך בספר "שמירת הלשון", שער התבונה פרקים ג' - ט'.

777. כמו רצף השאלות ביום הדין - במסכת שבת דף ל"א, כולל "ציפית לישועה".

778. האמור באותו פסוק. בקהלת י"א י.

779. כמתואר בפרוש ספורנו לקהלת שם.

לו. הקול נשמע בכל...

כעת עומדת המגילה להקהיל ולאסוף את כל הפרקים ליחידה אחת, ולכוון אותנו לעמוד על נפשנו - לבררה וליישמה באמת⁷⁸⁰.

העיסוק בעפר וברוח, בגוף ובנשמה⁷⁸¹, במה שמעל לשמש ובמה שמתחתיה, דורש תוכן וצורה כאחד, דעת ומשלים גם יחד⁷⁸².

בעולמנו המעלים, המסתיר והמהווה אתגר לפיצוחו ולפענוחו, יודע קהלת כי העיון במגילתו דורש גם את המהות וגם את הלבוש, ועל כן⁷⁸³ "לימד דעת את העם ואיון וחקר ותיקן משלים הרבה"⁷⁸⁴.

אמנם לא די בדעת ובלמוד⁷⁸⁵, אלא שהכל תלוי בבקשת האמת ובחיפוש ללא לאות - ולא בשביעות רצון עצמית - ללא הישארות ברבדים עיונים בלבד, אלא להגיע עד, ועד בכלל, לעבודת החפץ⁷⁸⁶, לניקוי מהשפעות זרות, ולרצון עז להגיע אל היושר⁷⁸⁷ כפי שנאמר מיד בסמוך⁷⁸⁸:

"בקש קהלת
למצוא דברי חפץ
וכתוב יושר דברי אמת".

הבקשה והחפץ, כאשר הם אמיתיים, יש בהם ענווה הגורמת לחפש את המקורות⁷⁸⁹ ולא להיות "מקורי", אלא⁷⁹⁰ -

"כל חפצו היה רק לומר דברים
שרמוזים באורייתא שהם אמרי יושר ואמרי אמת".

780. כי העמידה על הנפש איננה רק עצם הקיום הפיזי, וברור כי הבירור הרוחני והמוסרי הם מהותיים לנפש לפחות באותה מידה.

781. הרחבה בפירוש ר' אברהם אבן עזרא, שמות ל"א יח.

782. קהלת י"ב ז.

783. הרחבה ב"מדרש רבה", שיר השירים, פרשה ד' אות כב - כג.

784. הרחבה בדברי הרמב"ם, "מורה נבוכים", הקדמה.

785. כמתואר בישעיהו כ"ט - "מצות אנשים מלומדה".

786. על-פי מלבי"ם ויקרא א' ג.

787. הרחבה ב"אורות התורה" י"ב א - ה.

788. קהלת י"ב י.

789. כמו ש"כל תורה שאין לה בית אב - אינה תורה". ירושלמי שקלים פרק ג'.

790. פירוש "תעלומות חכמה" קהלת שם.

לכן ממשיכה המגילה מיד בסמוך, ומאירה את דרך החיפוש:

"דברי חכמים כדרבנות וכמשמרות נטועים בעלי אסופות נתנו מרועה אחד"⁷⁹¹.

יש בדרכם של חכמים, הכוונה⁷⁹² ודרבון למחפשי האמת, וכן יצירת אמון ביכולתנו לעמול ולהשקיע⁷⁹³, לחפור ולמצוא, ולשמור מכל משמר על הגוון והיחוד⁷⁹⁴ שאינם מיטשטשים⁷⁹⁵ על ידי ההיקהלות⁷⁹⁶.

אותה אמת חיה ומתחדשת של "דברי תורה פרים ורבים"⁷⁹⁷ כנה וישרה, גם תאיר את המקור האחד לכל הגוונים⁷⁹⁸, השורש היחיד לכל הקולות, והחכמה האחת לכל הלשונות⁷⁹⁹ - "נתנו מרועה אחד"⁸⁰⁰.

במסלולה הכולל של האמת המתבקשת, והאדם שחפץ למוצאה, גם חיוני ביותר להציב את הדברים לפי המדרגות הקיימות באדם, ולא לטפס גבוה מדי⁸⁰¹, כי אם⁸⁰² "אין הלב משיג, יגיעה היא לבריות, שאין להשיג"⁸⁰³.

ויחד עם זאת⁸⁰⁴ - "אל יאמר, הואיל ולא אוכל לגמור המלאכה למה אתחיל"⁸⁰⁵.

את הלהג הזה של רף תובעני מידי כביכול, רוצה המגילה להסיר מסדר היום של חיפוש היושר והאמת, כדי להתכונן כראוי ל"סוף דבר"⁸⁰⁶.

791. קהלת י"ב יא.

792. על-פי מצודת-ציון, קהלת שם.

793. פרוש ספורנו שם.

794. על-פי ברכות נ"ד - על פרצופים ודעות, וברכת "חכם הרזים".

795. זהו האסיף שיש בו צורות שונות. וכן ארבעת המינים שצבעם הבסיסי הוא ירוק, אך שונים הם בגוניהם ונאספים יחדיו.

796. הרחבה ב"עולות ראייה" א', שפז.

797. דברי חז"ל במסכת חגיגה דף ג', על הפסוק הנ"ל בקהלת.

798. מדרש רבה קהלת, בסוף המגילה.

799. על-פי מסכת שבת דף פ"ה.

800. סיום הפסוק הנ"ל בקהלת י"ב יא.

801. ספר "חשבון הנפש" טז - יז, וכפי שהתפלל אבי קהלת, בתהילים קל"א.

802. פירוש רש"י לקהלת שם.

803. הרחבה ב"שפתי חכמים", שם.

804. כפי שלמדנו לעיל בסע' כג - כה.

805. המשך דברי רש"י בקהלת, שם.

806. קהלת י"ב יג.

מסוף דבר לומדים על הראשית⁸⁰⁷, ושזירת תמונתה הכוללת של קהלת, מתבטאת במילה "הכל"⁸⁰⁸.

כי אין כאן מגירות וקטלוגים, הפרדות וקטעים, אלא בירור האמת מתחילת המגילה, בהמשך רצוף של כל חלקיה, עד לסופה⁸⁰⁹.

ואם באמת קיימת פתיחות נפשית לבירור הכולל של חכמת קהלת⁸¹⁰ עם חשבון-נפש כחלק מהותי ממנה, או-אז "הכל נשמע". הדברים נשמעים לאדם⁸¹¹, נכנסים אל לבו, מיישרים את דעתו, מטהרים את חפציו, ומבררים בו את הקול הפנימי-האלוקי⁸¹² שממנו ישאב את הכוחות⁸¹³ לשמוע כראוי קולות נוספים, לסגנם⁸¹⁴ לנווטם, ולגלות מהו האדם - "כי זה כל האדם"⁸¹⁵.

לשמיעה האמיתית הזאת מסייעת ההכרה הברורה והוודאית⁸¹⁶ כי
"את כל מעשה -
האלוקים יביא במשפט על כל נעלם",

ולא בכדי נקשרת שוב האחריות, אל האמון בישרותה הטבעית של הנפש⁸¹⁷, ומהווה גם פתח להדגשת הצורך בצניעות⁸¹⁸ ופיתוחו הטהור של העולם הפנימי⁸¹⁹.

וכאשר נשוב ונקרא את הפסוק המסכם⁸²⁰, יהיה "סוף דבר" מואר באור ישר⁸²¹, של יראת האלוקים⁸²², שרצה קהלת ללבן ולבנות בתוכן חי, משמה, מאזן וטהור,

807. כמו בקידושין ל"ג בעניין "אמרי פיד" - ודברי רבא.

808. המשך הפסוק הנ"ל בקהלת.

809. מעין דברי ירושלמי ראש שנה ג' ה, על דברי תורה שעניים במקום אחד ועשירים במקום אחר.

810. לעומת התופעה של "ותקצר נפש העם בדרך" - במדבר כ' ופירוש רש"י שם.

811. כפי שלמדנו לעיל בסע' כז-כט.

812. מעין האמור בשיר השירים "השמייעני את קולך" - פרק ב' שם ומדרש רבה פרשה ח' על "חברים מקשיבים".

813. הרחבה ב"עולת ראי"ה" א, עמ' עה - עח.

814. כמבואר בשמואל ב, י"ז בעניין עצת אחיתופל, עצת חושי וגאוות אבשלום.

815. סופו של הפסוק הנ"ל בקהלת י"ב יג.

816. הרחבה ב"מאמרי הראיה" א עמ' 100 - לעומת הספקנות האלילית.

817. כמו במאמר "הדור", עקבי הצאן עמ' קיד - קטו.

818. על-פי הביקורת של חז"ל במס' חגיגה דף ה', על הנותן צדקה לעני בפרהסיא ולמדו ביקורת זאת על בסיס הפסוק כאן, בקהלת י"ב יד.

819. השמירה שמוזכרת בפס' יג איננה רק עצם הקיום, אלא הפיתוח וההתחדשות.

820. אולי כדי לא לסיים רק במשפט של דין.

821. כפי שלמדנו לעיל בסע' טו - כ.

822. כאשר ביטוי זה מתברר לאורך המגילה, ואיננו מאפשר להישאר ברובד החיצוני של המושג.

חכם ורגיש⁸²³, של בורא נפשות רבות וחסרונו, היוצר את האדם הפרטי, המשפחתי והלאומי⁸²⁴, ושולח את כולנו לשליחות של אמת כוללת⁸²⁵ שממנה נשאב את העמידה על נפשנו⁸²⁶, נעמוד בעזרת השם באתגרים של התקופה⁸²⁷, ינצח⁸²⁸.

823. הרחבה במסכת מכות דף כ"ד, עד ועד בכלל לדברי חבוקק שהעמידן על אחת: "צדיק באמונתו יחיה".

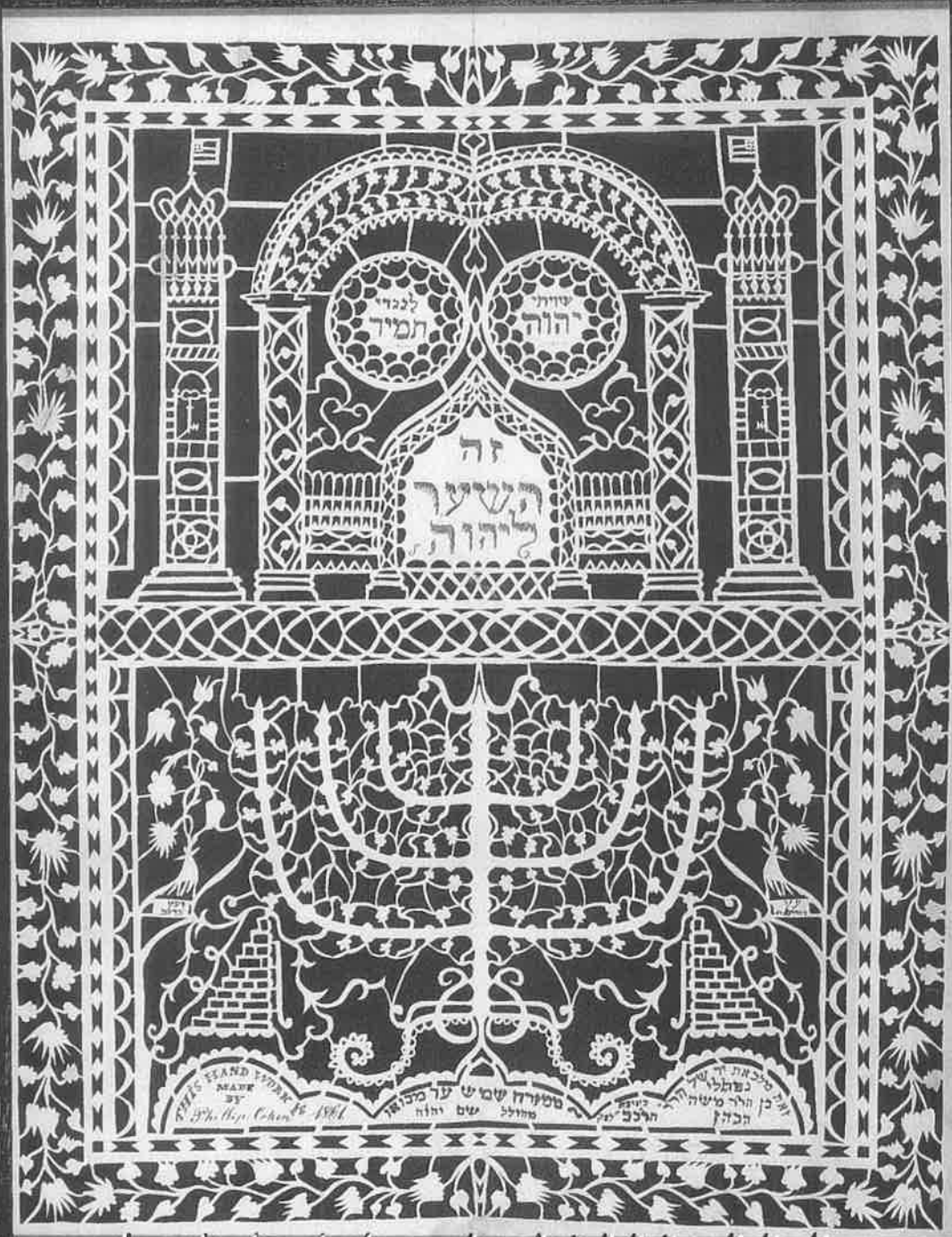
824. לא אבחנות ומחיצות מלאכותיות בין התחומים הפרטיים והכלליים.

825. הרחבה בתלמוד ירושלמי קידושין א' ע"א בעניין כבוד אב ואם של ר' טרפון, וביאורו ב"מי זכרון" עמ' 11-18.

826. כי במקום שישנם מחסומים וקשיים, צריכה לבוא תנופה גדולה ומחודשת של בירור השליחות כפי שמבאר "שם משואל" פר' ויצא עמ' שס.

827. עוד על כך במידות-הראיה שבספר "מוסר-אביך" כגון: "ערך אמונה", "ערך ענווה", "ערך חופש", ו"ערך תיקון".

828. כפי שלמדנו מדברי כלב בן יפונה ומהתנהגותו, כמבואר בספר במדבר פרכים י"ג - י"ד, ובנבואת ישעיהו נ"א א - ג בעניין "רודפי צדק" ופירוש מלבי"ם שם, ובנבואת צפניה ג'.

בין שער סוכות
 לשער מגילת קהלת

